

КЪАРДОНГУИЦ ЗЫРАМЫКУ

НЫБЖЪЗГЪУ
ПЗЖ

Шинэглэл
Менд. / үзэнгүлэн
Буюу түүр хоологч
Кандидат наук ухтуну
Зарамтуну
10-й-6010

БАРДЭНГЪУШ ЗЫРАМЫКУ

НЫБЖЬЭГЪУ ПЭЖ

★ ★ ★ ★ ★
ЧИТАЮЩАЯ
ЧЕРКЕСИЯ
★ ★ ★ ★ ★
VK.COM/
CIRCASBOOK

34312
Институт

КЪЭБЭРДЕИ-БАЛЪКЪЭР ТХЫЛЬ ТҮДЗАПІЭ
НАЛШЫК 1960

ЛЫХЪУЖЬ ПЛЪЫЖЬ

Щыхум и гъащлэм щыщу нэхъ гъэщлэгъуэн дыдэр и сабийгъуэрщ. ЩыцлыкIум, абы и нэгъу щлэкIар игъащлэ псокIэ щымыгъуэщэжу игу къонэ. Мис апхуэдэу си сабийгъуэм си нэгъу щлэкIа мы Iуэхугъуэр зэи сщымыгъуэщэжыну сигу къынащ.

Граждан зауэжыыр щыщыIар сэ хъарпшэру флэкIа сщлэжыркъым. Абы щыгъуэ сэ илтэси 5—6 флэкIа сыхъуу сыцлыкIуауэ жалэж. Абы щыщу сщлэжри зы закъуэщ — си къуэшыр а зауэм щыкIуэм си анэр гъырти сэри сызэрыгъар. Ауэ ар эдэкIуэр, щлэкIуэр, си анэр щлэгъыр сэ къызгурылуэртэкъым икIи сщлэртэкъым.

Ауэ иужькIэ, куэдIей дэкIа нэужь, си къуэшыр къыщыкIуэжар фIы дыдэу сощлэж. Слъагъу хуэдэщ ар шууэ къыщыдыхъэжар. Ди унагъуэр псори — си адэри, си анэри, си шыхъури — унэм дыкыщлэжри дыпэжъат, ауэ псом ялэ сэ абы сыбгъэдэлъэдащ. Абы шым сыдрихлэйри IэплIэ, ба къысхуищIащ. ИтIанэ къелъэ-

ри — псом япэ си анэм, итланэ си адэм, абы иужьклэ си шыхъум лэплэ яхуицлащ. Си анэмрэ си шыхъумрэ гуфлэщауэ гьырт. Ди хьэми кьицыхужауэ гуфлэрт, зы-
риупсейрт.

Ар лы дыдэ хъуауэ кыгъээзэжат! жьаклэ фыцлэрэ пашлэ фыцлэ дахитлрэ гъэджэрэзыжауэ тетт. Хъурыфэ пылэ хужь бэлацэ и щыгур щыгуплэу, хуэбгъупжу хъы-
дан плыжь тедауэ шхьэрыгът, абы и натлэц фыцлэр кыщлэщырт. Езыр лэцэфашцкклэ зэщлэблат: плэтронта-
щитым шэр ярызу и бгъэм щызэблэдзат, и бгым ищла и сэшхуэр сэмэгумклэ щелэлэхырт, и фочым и пэр дэ-
гъээеяуэ и щыбым илт. И бгъэм дагъуэ плыжь орде-
ныр кыхэлэдыккыу хэлът. Езыр и лъакъуэ ижъымклэ мащлэу ещлэкъуауэ пэтми, псынщлэу зеклуэрт, зауэл хабзэу захуэу зиыгът. Ар инагъклэ ику итт. Лыхъу-
жыфэ тет пэтми и нэ фыцлитыр угъурлыфэу кылы-
дыккырт.

Ди унагъуэр гуфлэрт, ди гъунэгъухэри, ди хьэблэр псори зэрызехьэрт. Ди адэм мэл кьищэхури иуклащ. Си шыхъум и ныбжьэгъу хъыджэбзхэр кызэхуишэсри джэгу ящлащ. Си шыхъуми ишынэ дахэр игъэбзэраб-
зэрт. И зауэ фашцэхэр щыгъуу сыт хуэдэу дахэу къафэ-
рэт си къуэшыр!

Ди благъэхэр, си къуэшым и ныбжьэгъу щлалэхэр, ди адэм и ныбжьэгъу лыжыхэр — псори гуфлаклуэ кытхуэклуэрт, къехъуэхъурт. Ди унэхэми ди пщлантлэ-
ми цыхур дэу дэтт.

Си къуэшыр дэнэ клуэми сэри абы сыдэщлыгъуу сы-
клуэрт, си нэр кытезмыгъэккыу сеплъырт, сеплэ пэтми зыщызгъэнщыртэккым.

Си къуэшым зауэм щигъэхъамклэ и ныбжьэгъухэри ди адэм и ныбжьэгъу лыжыхэри къеупщырт. Ар зауэм зэрыхэтам и хъыбарыр щыжиэжкклэ, сэ си жьэр Iуры-
хуауэ, псори сщыгъупщауэ зызмышлэжу седалуэрт. Сэ кысфлэщырт а си къуэшым нэхрэ нэхъ лыгъэ зи-
лэ щымылэу, абы зыри кыпэмылэщыну. Ауэ абы нэхъы-
бэрэ зи гугъу ищыр и шырт; ар шыфлэ, бэшэчу, Iушу кызэрыщлэжам и хъыбарыр яхуилуатэрт:

— Сэ сотнэ командиру сыщытащ, — жьилэрт абы. — Царицыни, Ростови, Псыхуаби, Къалэкыхьми дыщы-

зэуаш. Нэхъ зауэ гуашцэ дьдэр щеклуэклар Царицынщ. Абы щыгуэ сэ Будённэм и дзэм сыхэтащ. Зэгуэрым дэ шууитху дыхъуу тласхъэщцэх жэщу зы станицэшхуэ гуэрым дагъэклуат. Ауэ дыздэклуэм дьнэмыс щыклэ хужьхэм я шу пльырхэм дагууаш. Бийхэр шу пщыклутху нэсынт. Дэ шуитхум командиру яхэтыр сэрат. Жэщыр кыфцти нэм кыщцлэлэбэр пльагъуртэкъым, ауэ жэщым шым фыуэ елъагъу. Си шым и хьэлт — бий зэрилъагъуу пьрхъуу щидзэрт. Дэ дьмылъагъу щыклэ бийхэм дэ гу кытлъатауэ я кум дырагъэхэрт, джатэклэ дызэхаупщцэтэн я мураду. Ауэ абдежым си шым пьрхъуу, и тхьэклуэмэхэр зэблигъэжу щидзащ. Си шыр кыжьэздэскъуэу сыкыщыувылэм, си гъусиплри къэувылаш.

«Бийр гъунэгъущ» яжеслащ си гъусэхэм щэхуу. Жэщ кыфцым дыщцлэплри къэтлъэгъуаш: я сэшхуэхэр кыихауэ фыцлагъэ гупышхуэ гъунэгъубзэу дьпэм кыитт. «Сэшхуэклэ далэлъэщынкъым, клэрахъуэхэр кыифх!» яжеслащ си гъусэхэм. Сэри клэрахъуэр кыисхащ. Си шыр атакэ клуэуэ есати, япэклэ клуэну шхуэрум езауэрт. Тщцэнум — япэклэ дыклуэу дезэуэнуми, е къэдгъэзэжыным — иджыри дегупсыса щыклэтэкъым, си шым и шхуэмылаклэр сымышцлэжу кыщызгъэлэлам. Абы и жьэр хуит зэрыхъуу илри шэ цывам хуэдэу бийм хуэжэу япэмклэ щцлэхъуаш. Сэ сыщцлэхъуауэ щалъагъум си гъусэхэри ныскцлэщцлэхъуаш. Жэрыжэм дыздытетым ди клэрахъуэхэмклэ дахэуэрт, ауэ кыфцти дызэуэнур хуиту тлъагъуртэкъым. Псом япэиту сыздэжэм, сьпэм кыихута ныбжь фыцлэшхуэм клэрахъуэмклэ сеуаш, тыхуами сщцлэркъым, ауэ къэуэжыпцэ иримыту си Лъакъуэхур жьэхэлъадэри абы и шым бгъэгукцэ еуаш. Лыри зэрытесу абы и шыр шхьэпыри-дзащ.

Нэгъуэщцити си гъусэхэм клэрахъуэшэкцэ кыыраудыхат. Зы къэзакъ гуэрым и шыр щцлаукцыкцат, ауэ шыр щыджалэм и лъакъуэр лъэрыгъым кыырипхъуэтри лэрыхуэу къелъауэ щцым щыст, и клэрахъуэр кыырихыу къэуэну ецэ-епхъуэрт. Сэ сышут, ар щылылэ кыфцым щысти слъагъуртэкъым, езым хуиту сыкыилъагъурт. Ауэ мыбдежым Лъакъуэхур кыздэлэпыкъуаш: сымышцлэх-

хэу абы зыритIэри лъаш, къэзакъыр и фIалъэ лъакъуэм-
кIэ зэхипIытIаш.

Апхуэдэу хъыжъэу дащыхэлъадэм, бийр щIэпхъуэ
жаш хъэдиплI къагъанэри.

КъедаIуэхэм ягъэщIагъуэу я щхъэр ягъэкIэрахъуэрт:

— Плъагъурэ а ди адыгэшым хузэфIэкIыр!..

— Псэм хэлъым хэпх хъункъым апхуэдэш, — жа-
Iэрт абыхэм.

— Абы и закъуэкъым, сэ абы IуэхуфI куэд дэслъэ-
гъуаш. Араш сэ апхуэдиз ажалым сыкъезыгъэлар — си
Лъакъуэхурщ, сэ ар ныбжъэгъу пэжу сиIаш, — жиIэрти
си къуэшым и псалъэр иухырт.

— Шы угъурлыщ, си къуэр узыншэу къысхуихы-
жаш, — жиIэурэ ди адэр шым шыгуфIыкIырт.

АДЫГЭШ

Си кьуэшым и Лъакъуэхур апхуэдизкIэ фIыуэ илъагъурти дунейм теттэкъым ар зэрищэн фIыгъуэ. Ар абы и пцIэнтIэпскIэ кыилэжъыжат: зауэм ипэкIэ Данил кьулаижъым илъэс псокIэ хуэлIыщIэри лIыщIаищIэу шыщIэ цIыкIуу кыритат. Игъашхэм, илъэщIурэ езыр зэрыхуейм хуэдэу игъэсат. Ин хъууэ шыпIэ щиувам, Къэбэрдей псом шыцIэрыIуэу уанэш дэгъуэ къыхэкIат. Абы тесу зауэм кIуэри илъэсищкIэ зэуат, абы тесуи кыигъээзэжат.

Лъакъуэхур инагъкIэ ику ит шыт: и лъакъуэхэр псыгъуэт, захуэт, и лъэбжъанэхэр цIыкIут, быдэт. И щхьэр гъурт, дзасэм хуэдэ и тхьэкIумэ цIыкIуитIыр зэпымууэ зэблигъэжырт, и нэ фIыцIэ жанитIым хъуаскIэр кышIихыу кылыдыкIырт, и пэщхьын быхъуитIыр зэIыкI-зэIыхьэрт. И Iэлкълъэпкыыр зэпIэээрытти зэкIужт; езыр дэп маскIэплъым хуэдэу нэр щыджылу пцIэгъуэплъ дахэт. И натIэм вагъуэ хужь цIыкIу хэт, и фIалъэ лъакъуэ ижъыр лъакъуэхут. КIэщIу жыпIэм нэсри къэсыжауэ адыгэш къабзэт.

Псом нэхърэ сэ нэхъ сфIэфIыр си кьуэшым абы сыщигъэшэсым дежт:

— Тыс, Лъакъуэху! — жыриIэрти и лъакъуэм, и

ищэм теулуэурэ игъэтысырт. Абы шыгъуэ сэ сыдэп-
щейрти и бгым сытетыхсхьэрт, и сокур итIкIэ быдэу
къэзубыдырт. — Тэдж иджы! — жыриIэу теулуэрти
кыщигъэлъэтыжырт.

Сэ Лъакъуэхум сытесу, си къуэшым IумпIэр иIыгъуу
пщIантIэм сыкыщырищэкIырт. ИтIанэ сэ шхуэмыла-
кIэр кызитырти кызжилэрт:

— Си къуэшыр шуеу ухъун хуейщ. Шым хэти тесы-
фынуш, ауэ псори IэкIуэлъакIуэу, шыбгыр имыгъэкIуэ-
ду, имыгъэувыIэу тесыфыркъым.

Сэри си закъуэ сызэрытесыфым сыригуфIэу пщIан-
тIэм лъэбакъуэкIэ кыщыскIухьырт. Зэзэмызи щIоп-
щымкIэ кыхуилъырти игъэушырт. Абы шыгъуэм сы-
къехуэхынкIэ сышынэу, сыгужьеяуэ си итIымкIэ шы
сокум зыхээукIэрт.

Куэд дэмыкIыу сэри си закъуэ сытесыф хъуаш, езы
Лъакъуэхури сэ кызэсащ. (Абы езым ди унагъуэм
исым фIэкIа зыри зыбгъэдигъэхьэртэкъым.) Сэ абы
сытесу махуэ къэс псафэ сшэрт, бгыщхьэм дэсшурэ
згъэхъуакIуэрт.

Абы сытесу сыкыщалъагъукIэ, лIыхэм я нэр кыт-
рамыгъэкIыу, яшхыным хуэдэу къеплъырт. ЩIалэ
цIыкIухэр кызэфыгъуэрти мывэ кыскIэлъадзырт. Сэ-
ри зызгъэщIагъуэу заблезгъэхырт.

Ар цызекIуэкIэ щIым теувэ хуэдэтэкъым, атIэ къауц
цIыкIур жьым зэрызэрихьэм хуэдэу, къафэу хъуам хэт
кыпфIэщIырт. И бгым уису кыщыпкIухькIэ гуцэхь-
ринэм уилъ хуэдэ ущIиупскIэрт, ахъумэ узэридзэртэ-
къым.

А зэманым шыдыгъур апхуэдизкIэ куэдти, шыр ямы-
дыгъун щхьэкIэ бом IункIыбзэ фIыцIэ етауэ Лъакъуэ-
хур яхъумэрт. Си адэмрэ си къуэшымрэ жэщым гъуэры-
гъуэххэу кыщIэкIыурэ кIэлъыплъырт.

Дэ дыкъулайсыз унагъуэти зы жэмыжырэ а зы шы
закъуэмрэ фIэкIа зыри диIэтэкъым. Ауэ си къуэшыр
абы щхьэкIэ гузавэртэкъым.

— Шыбэ хакIуэлщIэ нэхърэ, мэл гуартэ нэхърэ
нэхъыфIщ ди Лъакъуэху и закъуэ, — жилэрт абы. —
Иджы пщыи, уэркъи щыIэжкъым, псори дыдейщ. Ды-
лажьэм, псори дгъуэтынуш.

ШЫГЪЭДЖЭГУ

Ди кыуажэшхуэм зы фызыши зы гуфIэгъуи кыщы-хъуртэкъым си кыуэшыр хэмыту. ХьэгъуэлIыгъуэ кызызрыхъуу, абы Лъакъуэхум уанэ трилхъэрт, зэщIикъуэрти шэсырти кIуэрт. ХьэгъуэлIыгъуэм къекIуэлIа псоми лъапIэу яIэр Лъакъуэхурт. Ар зэрыджэгум, унэм зэрыщIыхъэм и хъыбарыр яхуэлIуэтэщIыртэкъым. КIуэху къэси нып иIыгъуу, е езы Лъакъуэхур бэлытоку кыуэлэнхэмкIэ зэщIэблауэ къагъээзжырт, зэрыдахэм нэхърэ нэхъ дахэж хъуауэ.

Си кыуэшыр апхуэдизкIэ шым есати, имыгъэджэгун-кIэ амал имылэу игу кыщыхъэ куэдрэ къэхъурт.

Мэкъумэш лэжыгъэм кыщыдэхуэ зээмызэм абы зауэм кызыерикIыжа фащэр зыщитIагъэрт, и сэшхуэр зыбгъурищIэрт, зи пэр пыха фоч кIэщIыр зыпщIэхилхъэрти сэ и шыплIэм сыдэсу бгыщхъэм дыдэкIырт. Чы кIыхъ зыкъомрэ ди анэм кыфIидыгъуауэ джэдыкIэ зытIушрэ зыдыдэтхырт. Зэрагъэджэгунур ищIауэ Лъакъуэхур нэжэгужэу, пкIатэ-лъатэу дыдихырт.

Ялэ щIыкIэ, дызэрынэсу, сэ сыкыыригъэпсыхырти

шым и пщэм теулуэурэ, езыр зэрытесу, шьэтлысырт. Къепсыхырти «Гъуэлъ!» жырилеу и пщэм, и шхьэм теулуэурэ клыху игъэгъуэлтырт. Езыр абы и къуагъым къуэгъуалъхьэрт, фочыр шы джабэм тригъэлъадэрти ар и къуэгъэнаплэу, абы къыкъуэуклыурэ пэщанэ еуэрт. Абы шыгъуэми Лъакъуэхур къыхэщтыкI имылеу щылът, «тэдж» жимылауи къэтэджыжыртэкъым.

Абы нужькIэ шэсыжынт, сэри джэдыкIэхэр сажнэ пщырыпцI я зэхуакуну зэкIэлъхьэужьу къыхуэзгъэтылтынт, езыр адэ жыжьэу къыщыщIэххуэнти, жэрыжэм адытетым и фочыр къызэпщIэхипхуэтырти къыгъапкIэм еуэурэ джэдыкIэхэр зыр зым кIэлъыкIуэу ирикъутэкIырт. ИтIанэ лъэныкъуитIымкIи екIуэкIыу, зэкIэлъыкIуэу чы клыххэр къыхызигъатIэрт, я кум дэжыплэ илеу. Езыр атакэ кIуэм хуэдэу и сэшхуэр къырихырти я кум щыдэжкIэ лъэныкъуитIымкIи уэурэ ириупщIэтэкIырт.

А псом яужькIэ зырыригъатIэрти кIэбдз лъакъуптIымкIэ тету къыгъафэрт. Иригъэлтырти бгыщхьэ хуитым къыщыригъэжыхьырт. Езы Лъакъуэхуми хьэлцIащхуэм хуэдэу адэкIэ-мыдэкIэ зыщIидзу, и лъакъуэр щIым нигъэсу умылъягъуу губгъуэ хуитым къыщижыхьырт.

— Шым дамэ тетщ. Ауэ ар дэ — цIыххэм — тлъагъуркъым. Шым и дамэр зылъагъур блэращ, блэм и лъакъуэр зылъагъур шыращ, — жиIэрт си къуэшым.

ТIуми я джэгун ирикъуа нэужь, ягу зэгъауэ къэдгъэээжырти унэм дыкъэкIуэжырт.

Е къыщыхуэ щыIэт бгыщхьэм дыдэмыкIыу Лъакъуэхур ди пцIантIэм щигъэджэгу. Абы шыгъуэм си шыпхуэм и пшынэр къищтэрти бжэлупэм деж шэнтым тесу пшынэ еуэрт. Си къуэшыр Лъакъуэхум шэсырти пшынэм къыдигъафэрт. Лъакъуэхум и цхьэр дахэу ищIу, и лъакъуэхэр пшынэ макъым къыдищтэу, пшынэм хуэм зищIым, езыми хуэм зищIу, хуабжь зищIым, хуабжь зищIу къыдэфэрт. Ди гъунэгъухэр псори къеувэкIауэ а гъэщIэгъуэным еплъырт.

— Тобэ, тобэ, цIыхум хуэдэщ! — жаIэрт абыхэм.

ГЪАБЛЭМРЭ УЗЫШХУЭМРЭ

Ахэр псори фһыт, гъэщлэгъуэнт икһи гуфлэгъуэт, ауэ а ди гуфлэгъуэм куэд икһуакъым. «Дэнэ укъикһи лажьэ» жыхуалэрати, зауэм иужь илгъэсым гъэр гъей хъуаш, дэгъу хъури гъавэр хъуакъым. Гъавэр мыхъуакъэ — гъаблэр хъэзырщ. Арати, гъаблэр цыхухэм жэцтеуэу къатеуаш, гъаблэм иужь клэщлү иту улышхуэр къежъаш.

Ди адэр зэи гъэтһылгъэншэу шымыт пэтми, гущлэгъу зилэ цыхути, гъавэжъу дилэ тлэкһур факъырэкэмрэ къулайсызхэмрэ яхуигуэшыр:

— Зы выр шхэм, адрейр мэгурым, псори зэрыхъуу дыхъунщ, — жилэурэ гъавэу дила тлэкһур игуэшаш, имыгуэшами дэри абы дыздихъын щылэтэкъым.

Гъавэ зилэ къулайжъ зырызи щылэг, ауэ зэман бзаджэм игъэгужъеяти, ахэр гъэпщкһуауэ флэкһа шхэртэкъым. уллам хъэлү Һыхъэ къуатынүтэкъым.

Цыхухэр шхын щхэкһэ зэщлэбэгат, абы улышхуэр кыхыхъэжауэ къарууншэ хъуа мэжэщлалэхэр хуабэузым лъэрыщыкһуу ирихырт.

Гъавэр щымыхъум, мэкъумылэри хъуакъым. Іэш
мэжэщлалэри цыхухэм хуэдэу зэтэлэрт. Ауэ Іэш
зимащлэм ллалл ирамыту пасэу флагъэжыжри яшхы-
жаш.

Дэри шхып щхъэкІэ дылІэ щыхъум, ди адэм мурал
ищлаш, жэм закъуэр зэкІэ кыгъанэу, шыр гъавэкІэ
ищэнэу. Шэри махуэ зыщыплІкІэ кыкІухъаш хамэ
къуажэхэр, ауэ ди шы закъуэр, сыт хуэдизу дэгъуэ
пэтми, хуэфэщэн уасэкІэ зыщэхун игъуэтакъым. Куэдэ
нэшхъейуэ къекІуэлІэжаш.

Щымыхъум, ди анэр гъуэрэ, ди адэм жэмыжъ
закъуэр кытрилѳафэри фІигъэжыжаш.

Лы кыудейри зэгъкъым икІи шхыгъуафІэкъым. Зэм
гъэвауэ, зэм гъэжъауэ тшхырт, ауэ ди пыбэр игъэузырт,
ди къэжын кыгъакІуэрт.

Мыгъуэ-махуэми жэмылым щымахуэ дышІихаш,
абыи и ныкъуэм нэхрэ нэхъыбэр факъырэ къэзыкІу-
хъхэмрэ ди къуажэ къулайсызхэмрэ яритурэ хитыкІат.

Лыри икІэм нэдгъэсауэ, гъатхэ дыщытехъэ дэдэм,
«ТхъэмыщкІэм тхэр хуэлъэш» жыхуаІэрати, узышхуэр
блэ фІыщІэу ди унагъуэм кыищхъаш. Махуэ бжыгъэ
фІэкІа зэхуаку ямыІэу си анэри си шыпхъури узым
ириудри плэм гъуэлъаш. Краснэ партизану щыта си
къуэшым, мэжэщлаллагъэм кыхэкІыу, и куэ уІэгъэр
къэетэжат, езыри зэщІэбэауэ плэм хэлъ. Сэрэ си адэм-
рэт лъэрытету тхэтыр, ауэ дэри мэжэщлаллагъэм къа-
рууншэ дищІати, кытхуэкІухъыжыртэкъым, ди напла-
шхъэхэр ину кытебэгат.

Зы махуэ гуэрым хамэ къуажэ кыкІри зы лы гъур
цыкІурэ зы щІалэ кІыхърэ къэкІуаш. Лъакъуэхур
ящэхуну. Ди адэм си къуэшыр кыгъэдаІуэри нартыху
гъэлъалъа къэпитІ кырату шыр дашыну зегурыІуат,
ауэ сэ зыслэжу сыгъуэгыу щІээдзэри дезгъэшакъым.
Лы гъур цыкІур кызбгъэдыхъэри си Іэбжыгум изу
ахъшэ жыгъей кыырикІутащ, абыкІэ сигъэудэлун и
гугъэу, арщхъэкІэ сэ а ахъшэ жыгъейхэр хыфІэспхъэри
нэхъ Іейжу сыгъуахъуэу щІээдзаш. Апхуэдизу зыщы-
слэжым, си къуэшри щІегъуэжри шыр ярищэн имыдэу
літІыр дигъэкІыжаш. ЩыдэкІыжым, лым нартыху
къэпищ къаритыну жиІат, ауэ си къуэшым идакъым:

— Къэпищ! къызэптамы сыхуейкъым, сабийр апхуэдизу гъыуэ, — жиӀаш си къуэшым.

АпхуэдиэкӀэ къехъуэлсати, я нэр шымкӀэ щыӀэу тӀури дэкӀыжаш.

Махуэ еханэм си шыпхъу зи ишэгъуэ дахэшхуэр лӀаш. Ди анэр апхуэдиэкӀэ хъыжъуэ сымаджэти, и пхъур щыламы ищӀакъым.

А гуауэм си адэр апхуэдизу къарууншэ ищӀати, къыхуэкӀухъыжыртэкъым. Сэ си шыпхъум щхъэкӀэ сыгъурэ зыамыщӀэжу сыӀурихырти сыжейрт, сыкъэушыжым, аргуэру сыгъыу шӀээдзэрт. Апхуэдизу фӀыуэ сыкъэзылъагъуу щыта си шыпхъу дахэшхуэр лӀауэ си фӀыш хъуну сыхуейтэкъым.

Абы иужькӀэ аргуэру тхъэмахуэ псо дэкӀаш, ди унагъуэм шхын дзэкъэгъуэ имылъу.

Зы махуэ гуэрым си адэм дэрэ мафӀэм дыпэрысу жъэгум дыдэст, си анэмрэ си къуэшымрэ гъуэлтыпӀэ зырызым илъу хэлът. Си анэр зэпымууэ Ӏуэщхъурт:

— ЩӀакхъуэ хужьыр упщӀатэ... Фошыгъущхъэ къэпхъар къутэ... — жиӀэрт абы.

Сэ абы сигу къыгъэкӀыжаш гъаблэм ипэкӀэ си адэр КъалэкӀыхъым, Гумкъалэ шыкӀуэу щыщытам щыгъуэ къытхуихъу щыта фошыгъущхъэшхуэхэр, урыс щӀакхъуэ хужьхэр. ЗанщӀэуи си гурыӀупсыр къэжащ.

Ди анэр зэрыӀуэщхъум зыри жимыӀэу едалуэу, хъэлъэу гупсысэу куэдрэ щысащ си адэр. ИтӀанэ къэтэджри пэгун зэрыхуэ шыуанышхуэм псы из ищӀри жъэгум пилъаш, мафӀэр зэщӀигъэстри пхъэ трилъхъаш. Си къуэшым и куэ уӀэгъэр щхъэнтэ щабэм хэлъу щылт, абы ищӀэм къыкӀэлъыплъу.

Дакъэм телъ сэр къищтэри си адэр шӀэкӀаш унэм.

— А ди адэм зы мурад мыгъуэр ищӀаш, кӀуэи абы ищӀэм еплъи къызжеӀэж! — жиӀаш си къуэшым.

Сэ шӀыбым сыщӀэкӀаш, ди адэм ищӀэм сеплъыну. Бжыхъ лъабжъэм кӀэщӀэлъ сэлъ мывэжъымкӀэ ди адэм Ӏэдакъэсэр зэщӀилъыкӀырт, къубгъанымкӀэ псы трикӀэурэ. Сэ сыкъэкӀуэжри ар си къуэшым жесӀэжаш.

И куэ узым игъэдзыхъу къыщӀэкӀынт, зызыкӀэщӀишурэ си къуэшыр ерагъкӀэ къыщыпшаш. И гъуэншэдж щӀыӀутелъыр щитӀэгъаш, щӀакхъуэ башыр къищтэри

джанэщлагъщлэлъ пцланэу, и зы лъакъуэр щлым нимыгъэсу зэфлэгъэпклауэ илыгъуу унэм щлэклащ, сэри абы сыклэлъыщлэклащ.

Гъэр иджыри пасэ пэтми, дунейр хуабэт, уэфлт. Гъатхэлэ мазэти дыгъэмышхуэхэм флэкла къэмынэу уэ-сыр теклыжат, хуабэ гъуэзыр лугъуэ щхъуафэу щлым кыыхырт.

Ди адэр пцлантлэм дэтыжтэкъым.

Си къуэшым зиплъыхъри си адэр пцлантлэм дэту щимылъагъужым, еплэщлэклыу щлакъуэ башымклэ пклэурэ луэмклэ клуаш, сэ абы и ужь ситы сыклэлъы-клуаш. Луэбжэм дыщынэсым сэ къэслъэгъуаш: Лъа-къуэхум зимыгъэхъейуэ, жэщыргъэл иува хуэдэ, и лъакъуиплыр пхъэ лъакъуэу щлэгъэува флэкла умы-щлэну, зэфлэгъуу щытт. Ди адэр абы и лъабжъэм щлэсу и зы флалъэ лъакъуэм клансэ кланэр ирищлауэ, адрей и флалъэ лъакъуэм ирищлэну епэщэщырт.

— Лъакъуэху! — джащ си къуэшыр луэбжэм деж кышыувылэри.

И цлэр жи́лэу и цлыхугъэ макъыр зэреджар шызэ-хихым, Лъакъуэхур ину шыщри ди дежклэ кыщлэ-пхъуаш, и лъакъуэм ищла клансэр кыздилъэфу. Япэм хуэдэу абы и цыр лыдыжтэкъым. Иджы ар гъурт, зэклэ-рыпщлат, флеймрэ сабэмрэ щлигъэнат, езыр нэщхъейти гур щлэузырт.

Лъакъуэхур си къуэшым кыбгъэдэлъадэри зэреса хабзэу, иритында и гугъэу, и лэм къепэмащ Абы и натлэм, и пщэбгъум си къуэшым лэ дилъаш.

Лъакъуэхум зыри шылэрымышхэм, и пцэр хищри лэплэ кыришэклым хуэдэу и щхъэр си къуэшым и дамашхэм кытрилхъаш, мыдрейми абы и пщэм и лэр иришэклри быдэу лэплэ хуищлащ.

Сэ си жьэр лурыхуауэ а тлур флыуэ зэрызэрылъагъум сеплъырт.

А тлур апхуэдэу зэпщлэхэдзауэ здэщытым, лэдакъэ-сэр илыгъуу ди адэр кыбгъэдыхъэри а тлум еплъу ууаш.

— Ди адэ, — жи́лащ си, къуэшым и макъыр клэзызу, кыхудэмышейуэ, — сыт уэ пщлэну узыхэтыр?

Шым нэхърэ нэхъыфлщ ди щхъэр, уи шыпхъур

лIаш, уи анэри шхын щхьэкIэ малIэри телъщ, уэрщи
узыщIэбэгащ...

Си къуэш сымаджэм и фэр нэхъри хьэдафэу пыкIаш,
зыщIэкIэзыэрт, и нэлсым къызэлижыхъат.

— Уэ пщыгъупщэжа адыгэхэм шыл зэрыдмышхыр?
Хьэмэрэ умыщIэу пIэрэ сэ мыр ныбжьэгъу пэжү зэры-
зилар? Нэрылъагъуу куэдрэ ажалым сыкъыригъэлащ.
Сэ мыбы сытесу Шкурым (апхуэдэут ар Шкуро зэре-
джэр) и дзэм сезэуаш. Серебряков хьэкIэкхъуэкIэм и
дзэр зэтезупщIэтащ. Царицын нэс сихъри сыкъыхъы-
жащ. Иджы мыр фIэбгъэжыну ухэтщ, апхуэдиз хьэза-
быр си гъусэу зыгъэвар. Хьэуэ, фIозгъэгъэжын-
ктым... — къыхэкIиикIащ си къуэшыр. А иужьрей
псалъэр партизан лIыхъужьым апхуэдизкIэ хэкъузауэ
жилати, зы псалъи пимыдзыжу ди адэр Iуэм кыкIы-
жащ.

А тIур апхуэдэу зэпщIэхэдзауэ куэдрэ щытащ;
пщIэнтэкъым зэкIэрыпщIауэ фIэкIа. Си къуэшым и
лъакъуэр узу къыщIэкIынт, кIэзызырт, и фэр пыхъэ-
пыкIырт. ИкIэм, шым и щхьэр хуэмурэ дырилэтейри, и
нагIэм Iэ дилъэурэ, жиIащ:

— Си Лъакъуэху, сэ сыпсэууэ уэ зыми уфIигъэжын-
ктым, ауэ сымыпсэужым, абы и Iуэхур щхьэхуэщ.
Умыгузавэ, гъаблэми узми дыкъелынщ, апхуэдэкъым
уэрэ сэрэ дыкъызэлар. Хэт ищIэн, иджыри дызэгъусэу
дежьэн хусей хъункIи хъунщ. — ИнатIэ вагъуэ хужьым
ба хуищIри си къуэшым къылуигъэзыкIыжащ. Лъакъуэ-
хури Iуэм ихъэжри шхахуэжьым хэлэщэщыхъу увыжащ.

ЩІЭРЫКІУЭ

Дэ унэм дыкыщыхъжаш. Си кыуэшыр и плэм гыуэлтыжаш икхи, и гущыгур дэгъэзэуэ зыри жимылуэ куэдрэ гупсысэу хэлъа нэужь, жилад:

— Ди адэ, Лъакыуэхум ушэсрэ ди урыс ныбжыэгъу-благъэм и деж укыуамэ нэхъыфлат, абы зыгуэр кыыпхушцэнт.

— Абыи шлуэ кыышцэкхынкыым, сыт ари шцэдгъэгузавэр!.. — идакыым ди адэм.

Пэж дыдэу, ди адэм урыс ныбжыэгъу-благъэ илэт, Кыуацэкхалэ дэсу. Ар ди деж зэрэ-тлорэ кыэкыуауэ сцыхурт, абы зэреджэри Козьмат. Ар цыхуфл гуэрт, ауэ си адэм фцэкхелтэкыым абы деж кыуэуэ ари игъэгузэвэну, сыту жыплэмэ ишцэртэкыым абы езым шлэрэ лмылэрэ.

Абы иужькцэ псори щым дыхъужри ди анэр зэрылуэщхъум дедалуэу куэдрэ дыщысаш. Итланэ ди адэр зэуэ нэщхъыфцэ кыэхъури жилад:

— Сэ кыэсццаш тццэн хуейр. Иджы шцыр кыэныжаш, кыэкхын шцымдзэ шцыкцэ Хэкужыым кыуауэ шцэрыкыуэ кыэтхын хуейш. Абы гыэкцэ шцэрыкыуэ куэд кыышцыкыу шыташ.

«Хуарэр дэхуэхым — гум шцашцэ» жыхуалэрати, а

махуэ дыдэм ди адэм Лъакъуэхур хъэмклэшыгум
шлшлэри белрэ къэпрэ ирилъхъауэ шыдэклым, сэри
селъэлуаш сыздишэну. Тлур хъэмклэшыгум дису Хэку-
жым шлэрыклуашэ дыклуэну дежъаш.

Гъуэгур ятлэт, и щхъэфэр тегъушыкла шхъэклэ шлыр
иджыри цлынэт. Лъакъуэхур зэи шлашлатэктым, гум
есатэктым дэлъейрт, зихъуншлэрт. Арлхъэклэ шлэх
дыдэу есэжри зимыхъуншлэу дишаш.

Хэкужым дынэсри нэгъабэрей шлэрыклуэ жэпкъыжъ
уэжахэр къэтлтыхъуэу, си адэм къитлу, сэ къэсшыпу
шлэддзаш. Клэртлофым хуэдэу шлэрыклуэшхуэхэр
къышлэхурт, сэри сыгуфлэурэ къэсшыпырт. Шлэрыклуэ
цлынэр тлуми тшхырт. Ар апхуэдизклэ лэфл къыслуры-
хъауэ сшхырти, щынэлрэ пластэрэ, е жъэрыкуей
сшхы флэкла пшлэнтэктым. Лъакъуэхуми а шлэрыклуэр
зэхлгъэшлшлэу ишхырт.

Къэп гъуэжъыжым из шлэрыклуэ къатшэри пшы-
хъэшхъэм унэм къэдгъэзэжаш.

Клыфл хъауэ унэм дыкъэсыжаш.

Ди адэм шлэрыклуэ игъажъэри си анэми си къуэшми
яригъэшхаш.

Сэ шлэрыклуэ цлынэ куэд сшхати, нэху шыхуклэ
симыгъэжейуэ си ныбэр ушаш.

Ди адэм шлэрыклуэ къишауэ ар зэрытшхыр цлхухэм
къызэрашлэу, къуажэ псор дэклуэрэ къахъу, ар яшхуу
шладзаш.

Дэри етлуанэуи дыклуэри къэтшауэ, шлэрыклуэр
гъэвауи, гъэжъауи, цлынэуи тшхырт, аршхъэклэ ар
мылэлуст, куэдклэ нэхъ къарууншэ дишл мыхъумэ,
зыри къытхуишлэртэктым. Ди урыс благъэр мыхъуами
дэ гъаблэ бзаджэм дыкъелыну къышлэклымтэктым.

УРЫС БЛАГЪЭ

Ди насыпти, ди адэм и ныбжьэгъу-благъэ урысыр, уафэм къехуэхам хуэдэу, къытхуэкIуапц, гуэдз хъэжыгъэ хужь къэп, хугу къэп ныкъуэ, фошыгъущхъэ кIанэш-хуэ, сабын жьыщIэгъуэ зыкъом къытхуишэри. А зэманым ахэр дыщэкIи къэлщэхунтэкъым.

Ар лIы сырыху нащхъуэ фафIэ гъумышхуэ гуэрт, пащIагъуэ дахитI тету. И нитIыр сыт щыгъуи гуфIэ зэпытт, хъэлэлыфэт.

И ныбжьэгъур зэригъэхъэщIэн имыгъуэту ди адэм къижыхьырт, гузавэу: «къэзыхъ зышхыж бей мэхъу», жиIэри гуэдз хъэжыгъэ къишам щыщ щIакхъуэ хужь хуигъэжъащ, фошыгъу шай хуигъэващ.

Ди шыхъур лIауэ къыщищIэм, абы и нэпсыр къыщIэжри и пыIэ къуацэр щхъэрихаш. Куэдрэ-нэ-щхъейуэ щыса пэужь, жиIаш:

— Уи гуауэр си гуауэщ, ауэ ухахуэкъым, конак, ухахуэкъым. Мыпхуэдэу бынувагъуэр къулайсыз умы-шIу си деж унэкIуэн хуеящ, — жиIэрт абы, и пащIа-гъуэ дахитIыр иIуантIэурэ.

— Уэ уошлэ, сэ сыт шыгъуи гъэтллыгъэншэ сыхтъркъым. Уэ дэрэ куэд шлауэ дызэныбжьэгъущ, дызэблагъэщ.

— Ар пэжщ, сыкъуаншаш, конак Козьма, сыкъуаншаш! — жи́лэрт ди адэм.

Ди урыс ныбжьэгъу-благъэм и шыгур зэщлнщлэжауэ шежьэжым, ди адэм Лъакъуэхум шхуэ пщлэхилъхъэри абы ишхэм ябгъурищлэщ.

— Сыт уэ пщлэр зищлысыр? — къеупщлэщ урысыр си адэм.

— Уэ гъаблэм къебгъэлащ си бынунагъуэр. Уэ пхуэфэщэщ мы шыр! — жи́лэрт ди адэм.

— Зым къулайсызыгъэ къыщылъхысым деж, адре́йр дэлэпыкъуну ди къалэнщ уэ дэрэ, аращ дыщлызэныбжьэгъур, дыщлызэблагъэр, конак Увжуко! — жи́лэрт урысым.

— Сэри арац жыслэр, мыр шыфлщ, уэ пхуэфэщэщ, бери пэжалыстэ, — елъэлурт ди адэр.

— Пэжщ, конак, уи шыр шыфлщ, чистокровнэ кабардинэщ, ауэ сэ нэхърэ а шым уи къуэ партизаныр нэхъ хуеинуш, сэ шы силэщ, — жи́лэри Лъакъуэхур къыклэри́тлэтыклыжащ.

— Мы къыфхуэсшар зэрывухыу, на́клуи аргуэру къащэ. Тепсэн жылапхыи къостынщ. — Уэ уи улэгъэм сабынрэ фошыгъурэ зэхэпщауэ телъхъэ! — къыжри́лэщ си къуэшми ди урыс благъэр дэ́клыжащ.

Абы иужьклэ куэд дэмыклыу ди анэри нэхъыфл къэхъуаш, си къуэшми и куэм фошыгъурэ сабынрэ зэхэпщауэ, удз тхэмпэхэр трилъхъэурэ хъужри ари къызэфлэувэжащ.

Ди анэм зыкъищлэжу и пхъур зэрыллар къыщищлэм, е́тлуанэрейуэ хъэдагъэшхуэ дилэщ. Къарууншэ хъуа ди анэр абы нэхъри гухэ ищлэти куэдрэ зыхуэужьыжакъым.

Гъатхасэм ирихъэллэу ди адэр и урыс ныбжьэгъу-благъэм деж чий гулъэ хуишэри клуэри тшхын гъавэрэ трисэн жылапхъэрэ къишаш.

Апхуэдэу гъаблэми узышхуэми дыкъэлауэ шытащ ди урыс благъэм и флыгъэклэ.

АБРЭДЖ

Гъаблэм иужь илъэсым гъэр фӀы хъури гъавэр бэгъуаш. Гуэдзыр фӀы хъуат, пхъэщхъэмышхъэ жыгхэм къикӀутэу япытт, псом хуэмыдэу нарыхур бэгъуат. Нарыхужэи къэс цырыщ, пӀырыплӀ ядэтт, нэхъыби зыдэт яхэтт. Цыхухэм зыкӀаужьыжат, гъащӀэм, псэуным хущӀэкъууэ нэжэгужэт.

Дунейр щхъуантӀагъэт, хъунри бэгъуати Ӏэщхэми заӀыжат. Ди Лъакъуэхур япэм зэрыщытам хуэдэу и фэр цӀууэ, езыр зэхуэфӀу, и щхъэр лъагэу Ӏэтарэ и тхъэкӀумэ цӀыкӀуитӀыр зэблигъэжу, лъэрытемыту къижыхьырт.

Зы мэхуэ гуэрым ди адэм Лъакъуэхур хъэмкӀэшыгум щӀищӀэри нарыхубзий цӀынэ къэтшэнэу ди хадэм дыкӀуаш.

Ди адэм нарыхубзийр гъубжэкӀэ къихьырт, сэ ар хъэмкӀэшыгум деж къеслӀэфалӀэрт. Лъакъуэхум нарыху цӀынэр зэхигъэщӀыщӀэу иихьырт.

Иклэм ди хьэмклэшыгум нарыхубзий цлынэр из тцлыри ди адэм дэрэ дызэбгъурысу дыкъежьэжаш.

Ар сыт хуэдэу нэгъуыужьт: дунейр уэфІт, махуэр жуабэт. Ихъурейгьклэ щхъуантІагъэт, псори бэвт, жыгхэми пхъэщхъэмыщхъэхэр янызт. Сэ кхъужь цлыкІу куэд къэсщыпауэ ар сшхыуэ гум сист.

ДыкыздэкІуэжым, гъуей лъалэм дыкъэсыжауэ, мэзым шууищ кыхэкІри кытпэуващ, я фочхэр къагъэпкІауэ. Ахэр цлыху нэщхъыдзэ шынагъуэт: я жьакІэхэр кІыру зэцІэкІат, езыхэр бэлэбанэу хуэпат, Іэщэ-фащэ-кІэ зэщІэблат.

— Хэтхэ уащыщ, тхъэмадэ? — късупщІащ яку дэт шур ди адэм.

Си адэр шынэри нэгъуэщІ унэцІэ жыриІащ.

— Сыт къэбвыр, кхъуэжьакІэ, дэ доцІыху мы шыр зей бэлшэвычыхъэр! — етІуанэ шур къежалІэри си адэм и плІэм зерифІэщкІэ щІопщымкІэ къеуащ. Ди адэм зыри жиІакъым. Сэ сыгъыу шІээдзащ. Ар си дежкІэ къежэкІщ, шхуэмылакІэр Іэ ижъым иритри Іэ сэмэгумкІэ зэпригъэхулыкІыу си напэм ІэгукІэ къеуащ.

— Сыт, дыгъужь шыр, ущІэпщІор? — жиІэри. Сэ щэху цлыкІуу ауэ сызэщыджэу сыгъырт.

Шум игъээзжри яку дэтам зыгуэр жыриІащ.

— Уи шыр щІэптІыкІын хуей хъунуш, тхъэмадэ! — кыжриІащ яку дэт шум, Іэдэбу, ауэ ткІийуэ.

Абыхэм уеныкъуэжъуныр мыхъэнэншэт, шыри птырахыу уэри уаукІыцкІэ зыуи къащыхъунутэкъым.

Си адэр хьэмклэшыгум кыкІри шыр кыщІитІыкІащ.

— Куэдрэ зумылъэфыхъу къащтэ мыдэ шхуэмылакІэр! — кыщІэкІиящ щІопщымкІэ кыдэуа шур.

Ди адэм и Іэхэр кІэзызурэ абы шхуэмылакІэр Іэ щІилъхъэри кыкІуэтыжаш, нэщхъейуэ.

— ИкъукІэ ди жагъуэ мэхъу, тхъэмадэ, уи къуэр кытхуэмызэу уэ укъызэрытхуэзар, абы дэрэ ди щІыхуэ зэтелъщ, ауэ, алыхъым жиІэм, дызэхуэзэнщ! — кыжриІащ абы икІи Лъакъуэхур ІумплэкІэ иІыгыу мэзымкІэ яунэтІыжат, арщхъэкІэ шым зыригъэнауэ шу мыщІыхухэм яхуэкІуэртэкъым. Щымыхъум, Лъакъуэхур я кум дагъэувэри щІопщымкІэ еуэурэ мэзым щІыхъэжахэщ. Ди адэм зымыщІэжу сын гъэжам хуэдэу куэдрэ

щытащ. ИкIэм хамутымрэ Iэпслъэпсымрэ къызэщIи-
къуэри дыкъежьэжащ, хъэмкIэшыгури нарыхури къэд-
гъанэри.

— Дадэ, хэт а ди Лъакъуэхур ттезыхар? — дыкъыз-
дэкIуэжым сеупщIащ сэ ди адэм.

— Ахэр абрэджхэщ! — жиIащ.

— Сыт атIэ ахэр абрэджу мэзым щIыщIэсыр? —
сеупщIащ сэ аргуэру.

— Ахэр Совет властым и бийщ. Ахэр пщыжь-уэр-
къыжьхэм я къуэщ, пащтыхьыжым и дзэм хэтащ афи-
цархэу. Революцэм щыгъуэ къэрэхьэлъкъыр текIуэри
Совет власть ягъэуващ. Иджы сыхэр мэзым щIыхьэ-
жауэ дыгъужьым хуэдэу къалэрыхьэр яхъунщIэри
щIэсщ. Большевик яхуэзэмэ яукI.

— Дэнэ атIэ абы ди Мышэ кыщицIыхур, а кы-
дэуам.

— Граждан зауэм щыгъуэ ахэращ уи къуэшыр зэ-
зэуар. Иджы ахэр уи къуэшым къошакIуэ, яукIыну. А
кыдэуам и адэм дырипщылIу щытащ дэ, зэманыхьым
щыгъуэ. Афицару Серебряков и дзэм хэтащ. Щхьэ-
пыупщI бзадженаджэр бзадженаджэуи кIуэдыжынщ.

Унэм дыктыщысыжам, си къуэшыр дэстэкъым. Къэ-
хъуар си анэм щызэхихым, гъуэ щIидзащ.

— Шы закъуэри димылэжым, дауэ иджы дызэрып-
сэунур? — жиIэу.

Куэд мыщIэу си къуэшыр кыдыхьэжащ.

— Дэнэ деж щыфтрахар? — еупщIащ ар ди адэм.

— Гъуейм дыкъэсыжауэ!..

АфIэкIа зы псалъэ жимылэу си къуэшыр жэри ди
гъунэгъум шы хьэху къалихаш. КъыщIэлъэдэжри и Iэ-
щэ-фашэхэр зыкIэрилъхьэу хуежьащ.

— Щыгъэт, щIалэ, шыр зэпыту укIуэ, ахэр зылъы-
хъуэр уи шхьэрщ, умыкIуэ, — жиIэурэ елъэлурт ди
адэр. Ауэ си къуэшым ар зыхихыхэну хуейтэкъым. И
сэшхуэр зыкIэрищIэщ, зи пэр пыха фоч кIэщIыр зып-
щIэхилъхьэщ, пIэтронтащыр шэр изу зыщIипхэри
лъэхъу хуабжькIэ дэжащ.

Жэщыбг пщIондэ си къуэшым щхьэкIэ дыгузавэу
дымыгъуэлъыжу дыщысаш. ИкIэм дыгъуэлъыжа къу-
дейгэ, Лъакъуэхум и щыщ макъ къэлэуащ.

— Ццалэм шыр кѣишэжаш! — жицаш ди адэм.
Арщхъэкцэ си кѣуэшым и цэуэлѣауэ щыццэкцым.

Ди адэм финарыр щигѣэнауэ щыццэкцым, сэри сы-
кѣыщылѣэтри сыкцэлѣыщцэжаш.

Щэлѣахѣэр цыкцу-цыкцуу зэпыфыщцыкцэуэ и лѣа-
жѣуищым ярылѣу Лѣакѣуэхур пццантцэм дэтт.

Ди адэр куэбжэм кцуэри еплѣаш, арщхъэкцэ ар гѣэ-
быдат, хѣэлэр быдэу цуукцэжауэ пхѣэрыгѣажищыр лѣа-
гэу цулыт.

— Пхѣэрыгѣажэм кѣелѣэри кѣыдыхѣэжаш, абрэдж-
хэм кѣалэщцэкцэри кѣэкцуэжаш. Сыту псэущхѣэ угѣур-
лыуэ укѣызита уэ, — жицэри и натцэм цэ дилѣаш. Бом
щцишэжри цункцыбзэ фцыцлэр заргѣ жицэу иритыжаш.

Жэщитцэ махуитцэ дэкла нэужь, ищри эзыри зэ-
хэукцэуэ, шхын щхъэкцэ лцэуэ, зыри имыгѣуэауэ си
кѣуэшым кѣигѣэзэжаш.

Лѣакѣуэхур кѣэкцуэжауэ бом зэрыщцэтыр кѣыщи-
щцэм, щцэлѣадэри цэплцэ хуищцаш.

— Сэ си псэм ищцэрт уэ белэ хѣэкцэкхѣуэкцэхэм я
деж уээрыщымыцэур, — жицэрт абы.

ШЫХЭПЦ

Си кьуэшыр кьуажэ Советым и председателу хахати, иджы ар и шым елэлэну хушлыхьэртэктым. Лъакьуэхур зыгъашхэри, зылъэщлри, псафэ зышэри сэрат. Езы Лъакьуэхури кьызэсати и цлэр жыслэу сыджамэ, дэнэ шылэми кьэшыщырт, е кьышлэпхьуэрти кьэклуэжырт.

Сэри шым флуэ сытесыф сыхьуати, ухуеймэ, шыгъажэм сагъэклуами кьэзгъэжэфыну сыкынгъэгутъэрт.

Иужьрей илъэсхэм бандэхэр нэхъ мащлэ хьури дунейр нэхъ шынагъуэншэ хьуати, жэщ кьэс кьуажэ щлалэ цыклухэр шыхэпц клуэуэ хуежъаш. Сэри абыхэм сехьуалсэри си кьуэшым селъэлуу щлээдзаш шыхэпц сигъэклуэну.

— Хьунщ, ядэклуэ, ауэ зэи Лъакьуэхур умылъахъэ Абы лъахъэ имылъу бандэ кьыхуээклэ закьыригъэу быдынуктым, ауэ уэ кьосащи зыкьуигъэубыдыжынщ, — кьызэжилэри хут сищлаш.

Пщыхъэщхьэр кьэсу шыхэпц сызэрыклуэнум апхуэ-

дизкІэ сыхуэпІашІэрти, ерагыш махуэр зэрызгыэкІуар. ИкыүкІэ махуэ кІыхыт.

ИкІэм икІэжым пщыхьэщхьэ хьури, щІалэ цІыкІухэр шууэ, зэрыдэхыу щыслъагыум, сэри Лъакъуэхум сышэс-ри сахэлъэдащ. Псори си шым къеплътырт.

Лъакъуэхур инагыкІэ адреи шыхэм нэхрэ нэхъ ин-тэктым, ауэ абы и лъэбакъуэм адреи шыхэр игъэущырт. Лъакъуэхур щыущкІэ, адреихэр игъэлъэхурт, кыкІэ-шІэмыхьэу. Нэхъыбэр абы щхьэкІэ кысхузэгупырти яшхэм щэху цІыкІуурэ елъэдэкъауэрт кыскІэлъыщІа-гъэхьэну, арщхьэкІэ Лъакъуэхум и щхьэр лъагэу Іэ-тауэ, шхуэлум сзауэу, командирым хуэдэу япэ иту кІуэрт, сэри абы сыригуфІэрт.

ЩІалэ нэхъ инхэм, си шыр ягъэунэхуну мурад ящІа-гъэнт, зэхэмыхыу зэрыгъэлущащ яшхэр си Лъакъуэ-хум кыдагъэжэну. Бэлэрыгъауэ сытесу дыздэкІуэм, сибгъу зырызыкІэ щІалэшхуитІ кызбгъурылъадэри кысщІэкІиящ:

— ИакІуэ, щІалэ, уи шы дахэм и лъэгум дыщІэ-гъэпІы! — жалэри, езыхэр яшхэм я лъэ кызэрихькІэ щІэпхьуащ.

Абыхэм яшхэр щІэпхьуауэ щилъагыум, Лъакъуэхур илэри сыкъсхуэхыным тІэкІунитІэщ илэжар, арщхьэкІэ ерагыкІэ зызэтезубыдащ. Сэ сызэрифІэщкІэ кыжъэдэ-скъуэрт, арщхьэкІэ Лъакъуэхур лъатэм хуэдэу щІэп-хьуэри напІэзыпІэм ящІыхьащ, уафэхьуэлпскІыу ябгъу-рыжри сяпэ итахэр жыжъэу кызэринэкІауэ жэрт, зэхэмызи къеплътэкІыурэ. Абыхэм яшхэр Лъакъуэхум кызэрышІэмыхьэну яфІэщ щыхьум, кыжъэдакъуэри къэувыІэжащ, зэрыгъэкІийуэ. Лъакъуэхуми зыри кы-щыкІэлъымыжэм езыр къэувыІэжащ, ауэ, нэрылъагъут, япэ шы кыиувэу идэнутэктым.

— Уэ уи шыр шы гъэпсэхуащ, дыдейхэр махуэ къэс щІыдощІэ, дытесщ, — жалэрт абыхэм, абыкІэ тралъэфэ-жыну.

— Зэ илгыгъуэкІэ пщІэнуктым, жэрыгъэ кІыхь хьум, абы икІун щыІэктым, — жиІаш нэгъуэщІ зыми.

Апхуэдэу дызэрызехьэурэ дынэсащ хуенишхуэ гуэ-рым, удзыр лъэгуажьэм къэсу иту, ихьуреягыкІэ мэзы-жьу.

Исоми шитI-шиц пашат, ауэ дэ иджыри а зы шы закъуэрат диIэр. ЕрагъкIэ нэгъабэ жэм къэтщэхужыфауэ арат.

Нэхъыбэм яшхэр ялъахъэурэ яутIыпщырт. Сэ Лъакъуэхум шхуэр пщIыхэслъэфри сыутIыпщаш.

— Сыт уэ Iейм уи шыр умылъахъэу щIэбугIыпщар? Хэт ар уэ пщэдей къыпхуэзубыдыжын уи гугъэр? — жиIэри къысщIэкIиящ а къыздэжа щIалэжыр. Ар сэ нэхърэ куэдкIэ нэхъ инт икIи нэхъыжът. Абы я унагъуэр къулайт, шыфI куэди яIэт.

— Сэ абы зыктызигъэубыдыжынущ, ауэ фэ фызыбгъэдыгъэхъэнукъым, — жыслащ сэ.

— Еплъ абы жиIэм!.. Догъуэ, уэ зыктызыгъэубыд шыр дэ къэдмубыдыфыну ара? Уэ зыктыпфIэщIыжаш, щIалэ!

— Сэ си фIэщу жызоIэ, икIи узыбгъэдыгъэхъэнукъым.

— КъакIуэ баз, сэ ар къээмубыдым, -- къызбгъэдэ-лъадэри и Iэр къысхуишиящ.

— КъакIуэ, уэлэхъи! — си Iэри хуэсшиящ. ЩIалэ цIыкIухэм дыкъаувыхъауэ зэрыгъэкIийрт.

— Уи шыр къээубыдыжым, сысхэсынщи згъэджэгунщ сырикъуху, ауэ уи къуэшым зыри жомыIэж! — жиIащ абы.

— Уэ абы узыбгъэдыгъэхъэхэнукъым!

Арати баз дызэпихъащ.

ЩIалэм игугъагъэнщ, зыри жырымьIэу, зигъэлIу бгъэдыхъэу Лъакъуэхур и сокумкIэ къиубыдыну. Псори абы сплъырт. АрщхъэкIэ хъуакIуэу щыт шым и гъунэгъуу щIалэр зэрыбгъэдыхъэу, абы зигъазэри и кIэбдэ лъакъуэр къыхуигъэзащ. ЩIалэм и Iэр шияуэ, едэхашIэурэ къыпикIухьырт, апщIондэху Лъакъуэхуми зигъазэрти и кIэбдэ лъакъуэр къиIэтырт къеуэпу, къызэрыIукIыжу, игъэувыжырт. ЩIалэ цIыкIухэр зэрыгъэкIийрт:

— Щхъэ убгъэдэмышхъэрэ? Уигугъакъэ занщIэу кIуэрыкIуэм утету къэбубыдыну. А уэ ущигугъэм щыщыIэкъым а шыр, ар цIыхум хуэдэщ! — жаIэурэ.

Езы щIалэри ерыщ екIуауэ и ужьым къыкIыртэкъым, едэхашIэрт, елъэлурт.

— Лъакъуэху! Лъакъуэху дахэ! Сабыр, умыкъин! — жыригъурэ бгъэдыхъэрт. ИкIэм щыкIэрымыкIым, Лъакъуэхур губжъри зыкъыгъэзаш щIалэм дежкIэ. И тхьэ-кIумитIыр тригъахуэри кIэбдэ лъакъуитIымкIэ уват, къалгъэу щIалэр зэхипIытIэн и гугъэу, ипIытIынуи къы-щIэкIынт, сэ сыгужьейуэ ину сыкIийуэ сыщIэмыпхъуам:

Лъакъуэху, сабыр!

Ар зэрызэхиху, Лъакъуэхум и фIалгъэ лъакъуитIыр хуэмурэ щIым игъэувыжри хъуакIуэу шыхэм яхыхъэ-жащ.

ЩIалэми и фэр шэхум хуэдэу пыкIауэ, кIэзызу щытт, мыдэ къыIужыжауэ.

— Хьэуэ, абы удэджэгугу хъунукъым, ар шы бзад-джэщ, — жиIэрт абы.

— Хьэуэ, шы гъэсащи аращ, хамэ зыбгъэдигъэхъэр-къым, — жысIащ сэри.

— Уэ езыр узыбгъэдигъэхъэжынкъым! — жалэрт щIалэ цIыкIухэм.

— НтIэ флагъункъэ!, — жысIэри Лъакъуэхум дежкIэ сежъащ. Псори сэ къыскIэлъыплъырт, къэхъу-нур ямышIэу.

Сэ а сызэрыкIуэм хуэдэурэ сыбгъэдыхъэри и натIэм, и пщэм Iэ дэслъащ, езыми и щхъэр къыIэтри и пэ псы-фыр си напэм къыщыхуащ. Ар щIалэ цIыкIухэм зэрагъэ-щIэгъуэн ящIэртэкъым.

Абы иужькIэ Лъакъуэхум зыри бгъэдыхъэжакъым.

Пшапэр щызэхэуэм ирихъэлIэу, пхъэ куэд зэхуэт-хъэсри мафIэшхуэ тщIащ. Ди щIакIуэхэр дубгъури и хъурегъькIэ дыкъегъуэлъэкIыжащ. Ар сыт хуэдэу тхъэ-жыгъуэт. Жыы къабзэм ухэлъщ. ИхъурегъькIэ удэ гъэ-гъахэм я мэ дахэр къыпщIэхъэ. Мазэгъуэ нэху дахэщ, вагъуэхэр зэщIэпщIыпщIэу уафэм исщ, шыхэр зэзэмызэ къыхэпырхъыкIыу машхэ. Удзыр лъэгужьэм къос. ЩIалэ цIыкIухэм зэпеуэу таурыхъ жалэ. Хэти Iурихауэ мэпырхъ.

— Ей, зыгъазэ, умыпырхъыу! — жалэри абы кIуэ-цIоуэри къагъэуш.

— Хэт пырхъми ар дыгъужьым тыншу къегъуэтри ешх, — желэ нэгъуэщI зыгуэрми. Абы щыгъуэм ар мы-

пыхъыи щхъэкIэ зэрымыжениным хүщIокъу, арщхъэкIэ
Iурсхыжри аргуэру пыхъыу щIедзэ.

Ущылъщ уи гущIыIур дэгъэзеяуэ уафэм уоплъри.
УмыщIэххэу вагъуэхэм загъазэ, вагъуэ ижхэр уолъагъу.

— Алыхъым ещIэ, хэтми иджыпсту а зи вагъуэ
ижар, — жегъэ зыгуэрым.

Нэхъ инхэм таурыхъ шынагъуэхэр жаIэурэ дагъэ-
шынэ.

Апхуэдэурэ пщэдджыжьым деж псори дыIурихри
дыжеящ... Дыкъыщыушари дыгъэр къыщIэкIа нэужыщ.

Дэ дыпIащIэ-дытхъытхъыу дыкъыщылъэтауэ щхъэж
иш къеубыдыж. Шы бзаджэ зырызхэм зыкъырагъэубы-
дыжырктым, лъахъэ зэрилъу. Сэ Лъакъуэхум сышэсы-
жауэ адрейхэм сапоплъэ. ИкIэм, псори хъэзыр мэхъури,
дызэрызехъэу дыкъокIуэж.

ХЬЭҮЦЫДЗ

Дауэ щытми сэ сигу ирихъат шыхэнщыр. Ар нэгүзүжът, икӀи гъэщӀэгъуэнт.

Апхуэдэу зыкъомрэ шыхэпщым сызэкӀэлъыкӀуауэ, зэгүарым си кӀуэшыр ЛъакӀуэхум шэсри ежъаш. Сэ.са-хэмыту щӀалэ цӀыкӀухэр пщыхъэщхьитӀкӀэ кӀуауэ, ещанэрей пщыхъэщхьэм щӀалэ цӀыкӀухэр зэрыдэкӀрэ зыкъом щӀауэ, кӀыфӀ хьуным куэд имыӀэу си кӀуэшыр кӀэсыжащ. Шым уанэр кӀызэрытрихыу, сэ сышэсри сакӀэлъыдэжащ. СашӀыхьэн си гугъэу сыпӀащӀэу сакӀэлъыжэрт, арщхьэкӀэ сашӀэмыхьэурэ пшанэр щызэхэуэ дыдэм сынэсащ япэм шыхэр щыхэдгъэпщущыта хуеижьым, ауэ абы бадзи щыдымыртэкъым. Сэ сыкӀиящ, сыгуоуащ, ауэ джэрпэджэжым фӀэкӀа зыми жэуап кӀызитыжакъым. СакӀэлъыкӀуэпути, си гӀусэхэр здэкӀуа щӀыпӀэр сщӀэртэкъым, кӀээгъээзэжынурэ сыкӀэкӀуэжынупти, «шынэри кӀэкӀуэжащ» жалэнщ жысӀэри сукӀытэрт.

Сэ мурад сщӀащ си закӀуэми сыкъанэу нэху щыхушыр хэзгъэпщыну, ауэ, иужькӀэ кӀызэрыщӀэкӀамкӀэ, делагъэу сщӀат.

Япэми хуэдэу Лъакъуэхум шхуэр кыпщIэхэслъэфри сутIыпщаш. КIыфI мыхъу щIыкIэ пхъэ гъур кызыэхуэслъэфэсри мафIэ ин сщIаш. ЩIакIуэм сытетIысхъэри мафIэм сыпэрысу зыкъомрэ сыщысащ. Лъакъуэхур си гъунэгъуу щыхъуакIуэрт, зэзэмызи кыххэпырхъыкIыу, сыщIэплъым мо кIыфIым абы и ныбжь фIыцIэр хэслъагъукIыу.

Мазэр иджыри кыщIэкIатэкъым, ауэ вагъуэхэр зэщIэлщIыпщIэу уафэм нпхъауэ изт. ИхъурегъкIэ дунейр Iэуэлъауэншэт. Сэ сышынэрт, арщхъэкIэ ерыщ секIуауэ сыкъэмыкIуэжу абы нэху щызгъэщыну сыхэтт, лыгъэр зытезгъакIуэу.

Апхуэдэурэ зыкъомрэ сыщысауэ, щIыIэ сыпIыщIэу хуежъаш. Сэ щIакIуэр зытеспIэри си щхъэр кыщIэщу, си гушIыIур дэгъэзеяуэ сыгъуэлъаш. Сызэрымыженным сыхущIэкъуу вагъуэхэм сеплъурэ куэдрэ сыхэлъауэ, зэрыхъуар сымышIэу, сыIурихаш. Куэдрэ сыжея, мащIэрэ сыжея сэ ар сщIэжыркъым. Иужьым нэбэнэушэу зыхэсхырт Лъакъуэхур къэштауэ си гъунэгъубзэу зэрыщыпырхъыр, ауэ, жейм сиIыгъти, сыкъэтэджыфьртэкъым. ИтIанэ си напэм зы псыф щIыIэ гуэр къелусащ. Сэ сыкъаштэри сышынауэ сыкызыэфIэтIысхъаш. Си напэм къелусар Лъакъуэхум и Iупэ щIыIэрт. Ар шынауэ зэпымууэ пырхъырт, и пIэм имызагъэу си хъурегъыр кыжыхырт.

Мазэр иджыри кыщIэкIатэкъым, пшэ кытрихуэри вагъуэхэри щIиуфати, нэм кыщIэлэбэр плъагъуртэкъым. МафIэр ункIыфIыжат.

Абдежым сэ зыхэсхаш ди гъунэгъубзэу дыгъужь къугъ макъ. Абы и ужь иту ди хъурегъкIэ зэщIэкъугъэу щIадзаш. СыкъеплъэкIым — вагъуэм хуэдэу лыдү, дыгъужьым и нитIыр кIыфIым кыххэцIуукIырт. Сэ сыкыщылъэтри шым сежэлIаш, сышэсу сыщIэпхъуэжыну. Лъакъуэхум зымыгъэхъейуэ щытт, сэ сыдэлъейрт, арщхъэкIэ сыгужъеяти сымышэсыфу сыкъехуэхыжырт. Хъэлущыдзыр нэхэри гъунэгъу къэхъауэу къэкъугъырт.

Щымышъум, си къуэшым зэригъэтIысу щытам хуэдэу, Лъакъуэхум и пщэм сытеуIуэри лъэгуажъэмышхъэу удзым хэзгъэтIысхъаш, сэри псыщIэу сыдэпщейри и сокур IитIкIэ субыдащ. Абы ирихъэлIэу зы дыгъужь и

нитыр вагъуэм хуэдэу кыфым кыхэлыдыкыу ди бгъумкIэ зыблыригъэхаш. Сэ Iупшы зэхэсхаш абы и дээр зэрызетригъэуар, адрей дыгъужьхэми дыкъаувы-хъауэ ди хъуреягъыр къажыхьырт.

И бгым сызэритысхъэу, Лъакъуэхур кыщылъэ-тыжш, ину зыритIэри, бжыхьым елъэм хуэдэу, лъаш. итIанэ и лъэм зэрихькIэ щIэпхъуаш, арщхьэкIэ абы и сокур итIкIэ сIыгъуу, мэлхьэлIатIэм хуэдэу зыхэзү-кIауэ и бгым сист. Лъакъуэхур зэплъэкIыурэ къажэрт, адэ-мыдэкIэ зыщIидзурэ. Кыфым сэ гъуэгуй зыри слъа-гъуртэкъым. Къуацэхэм си напэр къырахулэкIырт. Си нэр суфыцIауэ, си щхьэр щIэлъауэ сытести жыг щхьэ-кIэ банэхэм си шыгъынхэр яфыщIырт, си напэр къырат-хьырт.

Къуажэм и гъунэгъу дыщыхъум, Лъакъуэхур езыр-езыру хуэм хъужри лъэбакъуэ зищIыжаш. Куэд мышIэу хъэ банэ макъхэр къызэхэсхаш. Сэ хуиту сыбэуэжри си нэр къызэтесхыжаш. Зыри умылъагъуу дунейр кыфит, а кыфым хуиту хэплъагъукыу Лъакъуэхум и тхьэкIү-мэ зэхуакум зэуэ-зауэу мафIэ хъуаскIэ кыдыхуу кыс-фIэшIаш. Сэ ар зыхуэсхьынур сымышIэу згъэщIагъуэу-рэ дыкъыздэкIуэжым, унэ щхьэгъубжэхэм къадидз уездыгъэ нэху машIэхэри къэслъэгъуаш. Ар къуажэм дыкъэсыжри уэрамым дыкъыдыхъэжауэ арат. Къуажэ уэрамым нэхъ кыфIыжти иджы зыри слъагъужыхэртэ-къым, Лъакъуэхум и тхьэкIүмэ зэхуакум кыдых хъуас-кIэм фIэкIа.

Куэд мышIэу Лъакъуэхур къэувыIэри шыщаш. Ар унэм дыкъэсыжауэ арати, куэбжэр Iуригъэхьпу шы-щырт.

Си къуэшыр джанэпцIанэу кыщIэжри дыдигъэхъэ-жаш.

КъытшыцIар шыжесIэжым, си къуэшыр дыхъэшхри жиIаш:

— Иджыри къалъхуакъым Лъакъуэхум кыщIыхъэн дыгъужь!.

Ауэ ди адэр шхыдаш:

— Хъер пщIэлъкъым уэ щIалэм, сабийр и закъуэ шыхэпцI бгъакIуэри дыгъужьхэм ебгъэшхырт! -- жи- Iэри.

— Ягъэ кIынкъым, апхуэдэ шынагъуэхэм ар лIы-
хъужь мышынэ ишIынщ, — жиIащ си къуэшым.

Лъакъуэхум и тхъэкIумэ зэхуакум къыщылыда ма-
фIэбзийм и хъыбар си къуэшым щыжесIэжам абы жи-
Iащ:

— Адыгэшым и тхъэкIумэр щызэблигъэжкIэ сыт
щыгъуи хъуаскIэ къыдех, ауэ ар щыплъагъур щыкIы-
фIым дежщ.

ЕтIуанэ махуэм щIакIуэмрэ шхуэмрэ къэсхыжыну
мэзым сыщыкIуам — дыгъужьхэм щIакIуэр зэхафы-
щIат, шхуэлү гъушIым фIэкIа къамыгъанэу шхуэр яш-
хат.

ШЫГЪАЖЭ

КъыкълалыкIуэ гъэм и гъатхэм ди къуажэр колхозу зэгухъаш. Колхозым и председателу си къуэшыр хахаш. Къуажэм шэщ кIыхъхэр куэду дащIыхъаш.

Пщыхъэшхэ гуэрым си къуэшыр собранэм къыкIыж-ри жиIаш:

— Пщэдей колхозникхэм псоми яшхэр колхоз шэщым яшэнуш. Псоми япэ ди шитIыр шэи щIэгъэувэ!

Дэ нэгъуэщI зы шыгули къэтщэхуауэ диIэт. Ар ди анэм зэхихри гъуэуэ щIидзаш:

— Сыт, шитIыр колхозым ептмэ, дэ дызэрылэжъэжы-нури, дызэрыпсэунури? — жиIэри.

— Умыгузавэ, дянэ, иджы дэ дыкъулайш, псом нэхърэ дынэхъ къулайш. Иджы шитIкъым диIэр, атIэ шы мин диIэш, — жиIэурэ си къуэшым игъэудэлурт ди анэр.

— ШитI фIэкIа уимылэу, а тIури колхозым хэплъ-хъауэ, дэнэ дей уэ ущыкъулейр? — жиIэрт ди анэм.

— Дяпэкіэ үеей-сысей шылэжынукуым, мылркури
Іэщри ди зэхуэдэнуш. Псори дызэхэту дылэжэнуш.
Мис плыагыуш ар куэдкіэ нэхъ псэукіэфІ зэрыхъу-
нур, — жиІэрт си кыуэшым.

Ауэ ди адэм кіэщІу жиІаш:

— Хырырелъхъэ, шыхэр кыэзылэжыари езыраш, кол-
хозым хэзылхъэри, ирилэжэнури езыраш.

ЕтІуанэ махуэм и пщэдджыжым жыуэ Лыакыуэхум
сытесу, адреј кыарэр Іэдэжу сыгыу колхоз шэщым
сшэри псом япэ ди шитІыр щІэзгыуваш. Си ужькіэ
адрејхэми яшхэри кыашэу щІадзащ.

Лыакыуэхур колхозым зэрыхэтлхъар си жагыуэ
хъуртэкым, ауэ япэ махуэхэм зыкыомрэ сэ абы Іейуэ
сыхуезэшурэ шытащ. Жэщкіи пщІыхъэпІэу шыслыагыу
кыэхъурт. Иужым хуэм-хуэмурэ слэщІэгыупщыкІыжурэ
сшыгыупщэжащ. Ауэ мы зы Іуэхугыуэри игыашІэ псокІэ
сшымыгыупщэжыну ІэфІу сигу Лыакыуэхум кыыхуинаш.

Лыакыуэхур уанэшу си кыуэшым кыратыжауэ тест.
Ар абы тесу зэзэмызэ кыдыхъэжырт. Абы шыгыуэм сэ
абы сыбгыэдыхъэурэ Іэ дэслээрт, езыми сыкыищІыху-
жырти кыздэдэжэгурт.

Колхозыр шызэхыхъа гыэм гыавэр бэв хыуаш. А гыэм
гуэдз куэд ягуэшат. Иджы бжыхъэм нарыхур бэв
хыуауэ гулэкіэ ягуэшырт. Гу тІощІрэ пщІырэ, гу
плыщІ зырат унагыуэ шыІэт. Унагыуэхэм я духэм из
хыуауэ, я гуэщхэм, я пщІантІэхэм нарыхур дэлты.

Мис а гыэм Октябрь праздыным ирихъэлІэу колхо-
зым гыавэр зэщІакыуаш. Цыхухэм яшхынірэ я шыгыны-
рэ кыелыжу яІэт. Псори нэщІхыфІэт, нэжэгужэт.

Октябрь праздыным деж колхозым шыгыажэ ищІы-
нут, а шыгыажэм Лыакыуэхур сэ кызыгыэгыэжэну си
кыуэшым сыкыигыэгугыати сэ сытепылэжыртэкым.
Праздыныр кышысыну махуэхэр кыэзбжырт. Махуэ-
хэр нэхъ кІыхъ хыуауэ, хуэм дыдэурэ фІэкІа емыкІуэ-
кІыу кысфІэщІырт. Махуэр жэщ хыуху, жэщыр нэху
шыху сыплэщІэрт. Лыакыуэхур кызэрызгыэжэну с-
гупсысырт. Колхозым шыфІ куэд иІэти кыатемыжым,
дауэ хыуну жыслэу сыгузавэрт.

ИкІэм икІэжым праздыныр кыэсащ.

Сэ жыуэ сыкыищІытэтри зыстхъэщІаш, си шыгы-

ныщлэхэр шыстлэгъаш, пионер галстукыр си пшэм дэ-
сгъхэри, апхуэдиэклэ сыплэщлэрти, тлэклуитлэ флэкла
схуэмышхыу, сыдэжаш.

Праздникыр щашлыр бгыщхэрт. Иджыри цыхухэр
кыызэхуэсатэкъым, ауэ пщафлэхэм бригадэклэ гуэшауэ
щыпщэфлэну щыплэхэр кыыхахырт, я лэгъупхэр зы-
фладзэрт, кумб цыклу кыратыклайуэ абы мафлэ ша-
щлырт. Иныкыуэми танэ, мэл яуклахэр зэлахырт.

Сэ абы сыкъежэхыжри колхоз правленэм си кыуэ-
шым деж сыжауэ соушл:

— Сытым деж шыгъажэр щыщылэнур?

— Умыплэшлэ, побэ къэбгъэжэнущ, амал имылэу
кыозгъэгъэжэнщ, — кыызжилэри сыкыиутыпшыжаш.

— Сэ аргуэру бгыщхэм сыклуэжаш. Цыхухэр куэ-
ду кыызэхуэсат.

Мис ар нэсауэ праздникишхуэ хыуат: Хыэклэшэ лы
бжыфлэшхуэр адыгэ фащэклэ яхуапэри псоми кыахэп-
лэу бгышхуэм ищхэм «паштыхыу» кытрагъэтлэсхыат.
Абы «щхьэхынэ» иратыжаш, зэлымууэ шылъу, шылъуи
лэклэ жьэдалъхьэурэ ягъашхэу. Лы тлошл бжэгъур я
лэщэу. иратауэ, «паштыхыу» яхыумэрт. «Паштыхым»
и пашхэм фадэмрэ шхынымрэ тезу лэнэ иту зэлу имы-
лэу ефэрт, шхэрт. Лээгум цыхухэр шылажьэрт, хэт
пщафлэрт, хэти лэнэхэр иухуэрт, хэти кыафэрт. «Пашты-
хыу» абыхэм кыахэплэрти игу зэбгъар и луэхутхьэбза-
шлэ — «стражникхэм» кыыригъэубыдырти суд тришлы-
хырт. Выгур гъэуфэрэклауэ абы и шэрхым «пашты-
хым» зи суд ишлар клэрапхэрти тлошлрэ е плышлрэ,
щэныкыуэрэ ягъэклэрахыуэрт. Ар кыаутыпшыжа нэужь,
и щхьэр уназэрти кымыклухыжыфу зэрыджалэр ауан
яшлу цыхухэр шыдыхьэшхырт.

«Паштыхыу» апхуэдиэклэ щхьэзыфлэфлти, игу ири-
мышын зэрилъагъуу и «стражникхэм» кыыригъэубыдыр-
ти шэрхым клэрыригъапхэрт. И «стражникхэри» гушлэ-
гъуншэт, лей зэрахьэрт, цыху хейхэр кыаубыдурэ «паш-
тыхым» суд трырагъэшлыхырт.

Абы иужьклэ митинг ин кыээлуахри Октябрь рево-
люцэм и мыхьэнэм, ар эреклуэклэм, Лениныр я пашэу
большевикхэм паштыхыу традзу Совет власть зэра-
гъэувам тепсэлъыхыаш. Абы щыгъуэми «паштыхым» и

хъумакиуэхэр и гъусэу къахэпцъэу, ефэу, ешхэу бгыщхьэм къысаш. Митингыр зэрызэфлэкIыу парт организацэм и секретарым жиIаш:

— Нобэ хуэдэ зы махуэщ пащтыхьыр и тахьтэм кыщырадзыхар, абы и хъумакиуэхэр щызэбгырахуар. Народыр фыктыхуэджэ «пащтыхьыр» тефхуну, абы и «хъумакиуэхэри» зэбгырыфхуну! — жиIэри. Цыхухэр кызырэпIэтри «пащтыхьыр» кырадзыхыну джабэм дэжу хуежъаш. АдэкIэ «пащтыхьым» и «хъумакиуэхэр» къапэуващ бжэгъухэр шяяуэ ялыгъуу. АрщхьэкIэ народыр текIуэри «хъумакиуэхэр» зэбгырахуаш, хэти езыр-езыру щIэпхъуэжаш. «Пащтыхьыр» цыхухэм къаубыдри бгым кырадзыхаш, и «щхьэхынэри» кыщалъэфри лажъэу шхэжыну жыраIэри яутIыпшыжаш. А псори апхуэдизкIэ дахэу, гъэщIэгъуэну, гушыIэшхуэ яхэлъу ящIати, театрым шагъэлъагъуэ спектаклым хуэдэт.

«Пащтыхьыр» «традза» нэужь, народым джэгущхуэ ящIаш. Ефэ-ешхэр ину кызыэлъуахаш.

Ахэр псори фIыт, дахэт икIи гъэщIэгъуэнт, ауэ сэпсом нэхърэ нэхъ сызыхуэпIащIэр шыгъажэрт, арщхьэкIэ шыгъажэм и IуэхукIэ зыми зыри ищIэртэкъым, япщIыхьэпIэ кыхэхуэртэкъым, сэри си гугъэр хэсхыж хъуат.

Ауэ мис икIэм икIэжым къагъэжэну шыхэр зэхуэфI ящIауэ нашаш. Ахэр ди колхозым, къедза гъунэгъу къуажэ Iэджем я колхозхэм я шы нэхъыфI дыдэу кыхашауэ шы тIощIрэ щырэ хъурт. ТхьэмахуитI лъандэрэ ахэр кызыэрагъэжэnum хуагъэхъэзыру зэхуэфI ящIат. Абы яхэтт Лъакъуэхури. Иджы ар апхуэдизкIэ зэхуэфI хъуати, IэкIуэщIым ижыным хуэдэт. КыщикIухькIэ щIым и лъакъуэр тригъэуэу пщIэнтэкъым, атIэ псым есу кIуэ хуэдэ, дахэ дыдэу и лъакъуэхэр зэблихырт. И щхьэр лъагэу Iэтат, и тхьэкIумэ цIыкIуитIыр зэпымхуэ зэблигъэжырт. Псоми плъапIэу яIэр Лъакъуэхум и зыщIыкIэрт. Цыхухэр япэ илъэдауэ зэныкъуэкъурт. Хэти Лъакъуэхур къатежыну жиIэрт, хэти фэкъур, адрейхэми шы къарэр къатежыну шаIуэжырт. Шыхэр къэзыгъэжэну цыхухэр кыхахыу хуежъаш. Псоми ягъэщэсыр лIыт, ауэ амал зэриIэкIэ нэхъ лIы цыкIут, шыхэм къемыхьэлъэкIыи щхьэкIэ. Сэ сыжэри Лъакъуэхум деж

сыуауэ сышытт. Лъакъуэхум деж щынэсым, си къуэшым сэ сигъэшэсаш. Лыхэм си къуэшым жыраIэрт си-мыгъэшэсыну.

— Сыт сабийр щIэбгъэшэсыр, абы шы къыхуэгъэжэн? Уи шыр къатэбгъэжыну ухуейм, ар къызыхуэгъэжэн лы гъэшэс! — жалэурэ къечэнджэщырт. Сэри сыккыригъэпсыхыжынуш жыслэри си псэр IуклIат. Сэ нэщхъей сыкъэхъуауэ сыздытесым, си къуэшыр къызэплъри къыпыгуфIыклIаш.

— Сэ си фIэщ мэхъу абы ар къызэрыхуэгъэжэнур! — жиIаш абы.

ИтIанэ сэ къызжиIаш:

— Гъуэгу Iуфэм Iут меижьыр пIыхурэ?

— СощIэ!

— АтIэ мис, а меижьым фыкъэсыху, Лъакъуэхум и жьэр умутIыш. Ауэ абы уккызэрысу, хуит щIыи езыр къэжэнш. ИтIанэ, шыбгым и зы щIыплIэм деж утемыс зэпыту, адэкIэ-мыдэкIэ кIуатэурэ тес.

Псоми щIопш зырызыхэ яIыгът, ауэ сэ зыри слыгътэкъым.

— Мы уи Лъакъуэхум нэгъуэщI умыгъэшэсынуми, нэгъуэщI мыхъуми, щIопш ет мы уи щIалэм, — жиIаш зы лIыжь гуэрым. АрщхъэкIэ си къуэшым идакъым.

— Хуейкъым щIопши!..

ИкIэм икIэжым, псори хъэзыр дыхъури дежъаш.

«Паштыхъу» джэгуа ХъэкIашэ шууэ ди гъусэу нехри ди къуажэщIыр шиухым деж зэбгъурыту дигъэуври езыр дибгъу-дяпэмкIэ къэувыжаш. И жыным нып плъыжь цIыкIу къырихри иIэташ. Псори абы деплъырт. Лъакъуэхум къызэрыжэнур ищIауэ шхуэлум езауэрт, и фIалтэмкIэ шIыр къыритхъурт.

Абы къыщыщIэдзауэ цIыхухэр къыщытпэплтэ щIыплIэм нэс километритхум щIигъу дэлъынт.

Сэ си гур къыгуфIыкIырт икIи сыгузавэрт. Лыхэм жаIар си гум илът. Лъакъуэхур къатемыжым, зи ягъэ ящIыну сэрат. Къыгъэжэфакъыми араш жаIэнут.

ИкIэм ХъэкIашэм нып плъыжь цIыкIур иридзыхри, псори дыккызэрсхъэжъаш. Япэ щIыкIэ псори дызэбгъурытурэ зыкъомрэ дыккэжаш, иужьым зыкъомыр ткIэрыхури шу кIапсэу зыдукъуэдняш. Япэ иту къажэ гуп

цлыкѹм сахѣту сыкъажѣрт, ауѣ си лѣпщитѹр ешауѣ
Лѣакѹѣхум и жѣѣр быдѣу сѹгыт, арщхѣклѣ адрейхѣм
закѹыклѣримыгѣэхуну кѹызѣныкѹѣѣхѣрт. Ыпѣ ит ди
гупым щыщу зыри и шым еуѣртѣкъым, ауѣ ди щѹба-
гѹымклѣ щѹопщ уѣ макѹи хѹущѣ макѹи кѹыщыѹрт.
Иѣхѹыбѣу Лѣакѹѣхум кѹѣныкѹѣѣхѣуу кѹажѣр англій-
скѣ шы лѣѣпкѣ патѣ фѣкъѹмрѣ арыпыш пщѣгѹѣуалѣм-
рѣт. А тѹм яз англійскѣр Урваным, арыпыр — Аушы-
джѣрым яшт. Ди ужѹым клѣщѹу иту шы кѹарѣ лѣагѣ гуѣ-
ри кѹажѣрт, Зѣрѣгѹыжым яйѹѣ.

Апхуѣдѣу зѣрызѣхѣѣурѣ, си кѹѣѣшым жыхуиѹа мѣи-
жѹым дыкѣѣсаш. «Зѣпымуѹѣ зы щѹыплѣм дѣж уѣемыс»
жыхуиѹар сѣ занщѣѣу сигу кѹѣклѹыжаш. Сѣ машѣѣу шып-
лѣмклѣ сыкѹѣуатѣри Лѣакѹѣхум и жѣѣр хуит сщѣащ.
Ар хуит зѣрыхѹу, яхѣлѣѣтащ. Хѣѣпщѣащхѹѣм
хуѣдѣу машѣѣу лѣѣныкѹѣуитѹымклѣи зыщѣидѣу лѣѣрыѣѣ-
мыту щѹы щхѣѣфѣ захуѣм ирижѣрт, зѣѣѣмызи кѹѣплѣѣ-
клѹурѣ. Жѹыбгѣѣм симыгѣаплѣѣу си нѣпсыр кѹыщѣи-
хурт. Иджы сѣ зѣхѣсхѣрт си щѹыбагѹымклѣ кѹызѣѣзнѣ-
клѣхѣм я щѹопщ уѣ макѹымрѣ я шхѣдѣ, хѹѣанѣѣланѣ ма-
кѹымрѣ.

И псынщѣагѣѣм хигѣахѹѣ мыхѹумѣ, химыгѣѣщѹѹ
дыкѣажѣурѣ, сыкѣаплѣѣри цѹыхухѣр «пащѹыхѹыр» зыѣѣ-
са бгыщхѣѣм дѣклѣуѣ наплѣѣу кѹѣслѣѣгѹѣуаш. Псори зѣ-
рыгѣѣклѣийрт: «Лѣакѹѣѣхурщ!», «Лѣакѹѣѣхурщ!» жа-
лѣурѣ.

Си кѹѣѣшыр бгым дѣмыклѣуѣ кѹытпѣплѣѣу шытти,
абы дѣж зѣрынѣсу, Лѣакѹѣѣхур зѣѣу зыщѣѣувыѹыклѣри
сыкѣѣхуѣхыу шыщхѣѣмклѣ сыщхѣѣпырыхуным тѣклѣуни-
глѣщ иѣѣжар.

Лѣакѹѣѣхур кѹѣувыѹѣу сыкѹыщызѣплѣѣклѣам, си гѹѣ-
сѣхѣр лѣѣбакѹѣ тѹощѣ хѹунклѣ кѹызѣѣпѣклѣат, Сѣ сыкѣѣп-
сыхри Лѣакѹѣѣхур зыгуѣрым ѹуишащ ѹумплѣклѣ кѹыри-
шѣклѣыну. Псоми си кѹѣѣшыр кѹѣувыхѣѣуѣ кѹѣхѹѣѣхѣрт,
и ѣѣр кѹѣаубыдырт. «Умыгѣѣшѣс» жызыѹа лѹыхѣр кѹыз-
бгѣѣдыхѣѣурѣ си ѣѣр кѹѣаубыдырт, кѹысщыгуфѹыклѣырт,
гуфѣѣщауѣ ѣѣплѣ кѹысхуѣѣзыщѣи яхѣтт.

Си гѹѣсѣхѣм яшхѣр псори кѹѣѣпщѣѣѣнтѣат, ауѣ Лѣа-
кѹѣѣхур кѹѣѣѣкхѣѣ кѹѣудѣйт.

— Мис ар нѣсауѣ адыгѣшщ! — жалѣрт лѹыжѹхѣм.

Апхуэдэу Лъакъуэхур колхоз куэдым я шы нэхъыфI-
хэм къатежауэ шытащ.

Абы иужькIэ сэри еджакIуэ сыкIуэри Лъакъуэхум
дэрэ дызэфIэкIуэдыжаш, ауэ сэ ар езыр игъашIэкIэ
сшымыгъупщэжыну сигу къинащ.

ЖЭЩ ЩАКІУЭ

Зэгуэрым сэ кыущхьэхьум сыкыуат, Іэщыхъуэхэм я деж. Абы ди колхоз Іэщхэр уэтэр-уэтэркІэ зэпыудауэ гъэмахуэ псом шагъэхьу: мэлыр щхьэхуэу, былымыр щхьэхуэу, шыхэри щхьэхуэу.

Сэ пщыхьэщхьэ техьэжыгъуэу сынэсат.

Япэ сызыхуэзар мэлыхъуэ пщыІэрти, щІалэ мыщІы-хур сыщытехьэм, мэлыхъуэ хьэжыхэр зэщІэбэнащ. Пщы-Іэм зы мэлыхъуэ щІалэ хэщІыхьа пІаабгъуэ кыщІэж-ри хьэхэм ящІэкІиери гуфІэжу сыщІишаш.

Ижь лъандэрэ къадэгъуэгурыкІуэ хабзэу Іэщыхъуэ-хэр сыт шыгъуи хьэщІэкІэ фІыщ. Ар кызыхэкІыр гъэ-ми-щІыми езэшу я закъуэ губгъуэм зэритыр ару кы-щІэкІынщ. Арати, мэлыхъуэхэр хуабжыу кысщыгуфІы-кІыу сырагъэблэгъаш. Абыи кыщынакъым: абы я учетчыкыр школым кыщыздеджауэ си ныбжьэгъу щІа-лэу-кыщІэкІащ. Абы дэрэ кыуажэ школыр кыздэдү-хат, иужьым сэ еджакІуэ сыкІуэри ар колхозым къэнат щылэжьэну. Абы лъандэрэ илъэс зыхьбл дэкІат, ауэ ды-щызэрылгъажыр иджыт.

Сэ пщыІэм сыщыщІыхьам, ар тхэуэ щысти кыщы-лгъэтри зыкызындзаш:

— Дэнэ укътхуиукI? Сытым укътхуихьа? Сыту фIыуэ укъткIуа? УмэжэлIа? СыткIэ укъткIуа? — пса-
лъапIэ кътзымыту кътзэупщIырт си ныбжьэгъур, зы-
кътысщимыгъэнщIу, сыкътызэрилъэгъуам Iыхъэлейуэ шы-
гуфIыкIыу.

Сэри жесIэрт Iэщыхъуэхэм лекцэ сакътхуеджэну
сызэрагъткIуар. Я Iуэху зэрыщытымкIэ сеупщIырт: Iэ-
щыхъуэхэм я узыншагъэ, зыхуей-зыхуэфI. Мы гъэм
хъуныр фIы, Iэщхэр сыт хуэдэ? Апхуэдэурэ дыздэуэр-
шэрым, мэлхэр гуп-гупурэ егъэзыпIэм ирагъэзэгъэжурэ
зи зыгъэпсэхугъуэ мэлыхъуэхэр кътыхъэжырт, зи плъы-
рыгъуэхэм я щIакIуэ, я фоч, тугъи къащтэурэ текIырт.

Кътыхъэж мэлыхъуэхэр кътысщыгуфIыкIырт, сы-
кътыздикIам щыхъыбархэм щIэупщIэрт.

— Сэ ныжэбэ жэщтIыс сыкIуэн си гугъэщ, ухуеймэ
уадэсшэнщ, ауэ уешамэ гъуэлъи зыгъэпсэху, унэкIуэну-
мэ сыщыкIуэм деж укътэзгъэушыщ. Сэ абы сыщыкIуэн
си гугъэр жэщыбгырщ, мазэм и кътыщIэкIыгъуэм ири-
хъэлIэу, — жиIащ си ныбжьэгъум.

— Сыт узэщэкIуэнур? — жысIэри сеупщIащ.

— Зы дыгъужь гуэр кътдэуэсауэ дигъэпсэуркътыми
кътэукIын хуейщ.

ЖылэгъуафIэщ дыгъужь кътэбукIыну, ауэ дауэ, жы-
сIэри сэ сегунсысащ, икIи мурад сщIащ абы и гъусэу
сыкIуэу сэри сеплъыну.

— Ар си дежкIэ гъэщIэгъуэнщ. Амал имыIэу тIури
дыкIуэнщ.

Дэ пцынэл ищэррэ мэрамысэ хуабэрэ тыхащ, шху
фалъэ ин зырызи тетфыхъыжри жэщыбг пщIондэ ды-
уэршэру, таурыхъ жытIэу дыщысащ. Мэлыхъуэхэри
мыгъуэлъыжу ди гъусэу кътдыщысащ.

ИкIэм си ныбжьэгъум, и сыхъэтым еплъри, жиIащ:

— Дежьэн хуейщ.

Сэ сыкъэтэджащ.

— Жэщыр щIыIэ хъупуш, умыпIыщIэн щхъэкIэ си
кIагуэ дытар уи плащ щIагъым щIэлъхъэ! Хэт ищIэн, дэ
нэху шыху дыкъэтын хуей хъунщ. Хъэмэрэ щIакIуэр уэ-
стынщ ухуеймэ?

— Хъэуэ, кIагуэр щыстIэгъэнщ, — жысIащ сэ.

Сэ кIагуэр къелысхри щыстIэгъащ.

— Хэдэ! -- жи́лэри фочит! кыицтэри кысхуи-
шнящ.

— Сэ си дежкӀэ тӀури зэхуэдэщ! — жыслэри зыр
кысхуащ, плэтронтащри кысхури зыщӀэспхаш.

Езыми плэтронтащыр зыщӀипхэри абы кӀапсэ лэ-
рыгъу шыха диӀужаш. ШӀакӀуэр и дамэм фӀидзэри
фочыр ӀэкӀэ иӀыгъуу дыкыщӀэкӀаш.

Дунейр уэфӀт, ауэ бжыхъэ хуегъээкӀ хъуати щӀы-
Ӏэбжыт. Ӏуащхъэмахуэ лъэныкыуэкӀэ кыкӀыу хыумы-
щӀыкӀыу жыбгъэ мащӀэ дыдэ кӀепщэрт. Мазэр иджы-
ри кыщӀэкӀатэкъыми лагъуэхэр пщӀыпщӀыжу ис цхъэ-
кӀэ кӀэмынэу, Кавказым кыщыхъу хабзэ жэщ кӀыфӀыр
бгыхэм ящхъэщытт.

Сэ нэхум сыхэкӀыу кӀыфӀым сызэрыхэхъам щхъэкӀэ
зыри слъагъуртэкъым. Си гъусэми илъагъуу кыщӀэ-
кӀынтэкъым, ауэ а щӀыплэр абы фӀыуэ ицӀыхурти гуры-
хуагъэкӀэ зекӀуэрт. Ар лъагъуэм темыбэкъукӀыу гетт,
лъагъуэм бгы зэхуакухэм нащэкъашэурэ кыщӀикӀу-
хьырт, джабэм дэкӀырт, ехырт, джабэрекӀуэкӀыу кӀуэрт.
«Мыбдежым щыхупӀэщ, сакъ! Мыбдежым ужыхъуэнщ,
мывэнхуэ телъщ» жиӀэурэ сишэрт. Ауэрэ си нэри кӀы-
фӀым есэжри лъагъуэри мащӀэу хэслъагъукӀ хъуащ.
Къуршым кыщӀыпкӀухъурэ уемысам гугъуш, псом хуэ-
мыдэу жэщым, узытеувэр умылъагъуу. Сэ сыкъэпщӀан-
тӀэу хуежыат.

Апхуэдэурэ лъэгум дехри мэл егъэзыплэм дыкӀуащ.

— Хэт ар? — жиӀэри плъыр щӀалэр кӀэкӀиящ, гъу-
нэгъу дыщыхуэхъум. Ар унэм кыщӀэкӀэжу сезыгъэблэгъа
щӀалэр арт.

— Дэращ! — жиӀаш си ныбжьэгъум, мыин дыдэу. —
Дауэ щыт? — еупщӀаш ар а щӀалэм, гъунэгъуу дыб-
гъэдыхъа нэужь.

— ИджыркӀэ зыри щыӀэкъым! — кыжриӀаш щӀа-
лэм.

— Абы шыгъуэ ар кыщыкӀуэнур нэхушырщ. АтӀэ
мыдэ кысхуэубыд и жьафэр зытемыхъэу нэху щыхукӀэ
кӀиин хуэдэу зы чыцӀ!

Плъыр щӀалэм зы чыцӀ кыиубыдри си гъусэм кы-
ритащ.

— Иджы дэ ныжэбэ дыщысыну докӀуэ. Уэ щӀэх-

щлэхыурэ фоч гъауэ, дыгъужьыр уи гъунэгъуу щыземыуэн хуэдэу кий-гуоуэрэ щыт! — абы чыцлым и пщэм кlapсэ klapэр ирищлэри ар щлакluэ щлагъым щлэсу дежъащ, ди фочхэм шэ итлхьэрп.

Сэ абы чыцлымкlэ ищлэну зыхусейр къызгурылуэртэкъым.

— Сыт уэ мы чыцлыр къыщлэпхьэжъар? — сеупшlащ сэ абы.

— Плъагъунщ, ауэ мы зыри бжызоlэ: дяпэкlэ упсалы тутын уефи хъунукъым.

Сэ зыри жымьlэу зызущэхужри абы и ужьым ситусежъащ.

Ауэрэ дыздэкluэм, мазэр цэрхъ плъыжъышхуэ хуэдэ къыщлэкlри дунейр плъыжъыфэу къигъэнэхуащ. Kluэ пэтми нэхъ нэху хъурт. Си гъусэм зыри жимьlэу еплэщлэкlыу kluэрт, сэри абы зыкыкlэрызмыгъэхуу сыкlэлтыкluэрт.

Дышежъагъащlэм ди щlыбагъымкlэ шагъауэ фочхэмрэ плъырхэм я кий макъхэмрэ зыхэтхыурэ зыкъомрэ дыкluащ, ауэ икlэм зыри зыхэдмыхыж хъуащ. Бгым дыдэкlырт, дехырт, джабэм декluэкlырт.

Си гъусэм и бауэ макъ къудей зыхэсхыртэкъым, апхуэдизкlэ lэкluэлъакluэу теувэрти, лъэмакъ лъэпкъ ищlыртэкъым, апхуэдизкlэ псынщlэуи къыщикlухьыри ащlыплэ къуейшлейми, сызэрыщlыхьэр ерагът. Абы щыгъуэми абы зы пут зи хьэлъагъыи чыцлыр, фочыр иlыгът, щлакluэшхуэр теубгъуат, сэ klapуэ дыгам плащыр телъу сщыгъыу арат. Иtlани сызэгъуэудыным хуэдэу сыкъэпщlэнтlат, си псэр пыхууи сешат, «Хьэр гугъу ехыным чэруаным макluэ» жыхуалэр сэ схуэдэщ, жыслэрт сигукlэ.

Икlэм икlэжым дыздэкluэм дынэсащ. Ар бгитлым я зэхуаку лъэгу щlыlэпст.

Дэ дыкъэувылэри си гъусэм зыри жимьlэу зигъэкlэрахъуэу tlэкlурэ щытащ. Сэ къысхуэщlэртэкъым ар зыхуейр. Мазэр къыдэкluэтейри нэхъ иэху къэхъуати иджы нэхъыфlу плъагъурт.

-- Жьыр дэнэкlэ къыздепщэр? — и щхьэр къызи хьэлlапэри щэху цlыкluу къызэупщlащ си гъусэр.

— Сэ дакыкыищ хуэдиз зызгъэкlэрахъуэу си плэм

ситащ, ауэ жьы къыздепщэ лъэныкъуэр дэнэ къэна, жьы лъэпкъ къепщэу къысхуэщлактым. Сыту жыплэмэ дэ къуэ кӀуэцӀым дыдэтт, ди хъуреягъкӀэ я шыгум унэмыплъысу бгыжът. «СщӀэркъым» жыхуэсӀэу сэ си дамэр дэсшеящ. ИтӀанэ, езым аргуэру зэ и плэм зыригъэкӀэрэхъухъщ, «къакӀуэ» жыхуиӀэу и щхьэр къысхуищӀри, ежъащ.

Лъэбакъуэ тӀощӀ нэхъ дымыкӀуу, чыцӀыр щӀым игъэуври и щэм илӀ кӀапсэр мывэжъ щылтым ирипхаш. Аргуэру и щхьэр къысхуищӀри чыцӀыр къэдгъанэри дэ дыккыӀукӀаш. ДыккызэрыӀукӀыу чыцӀым Ӏуеин щӀидзаш. Абы шыгъуэщ си гъусэм чыцӀыр ныщӀихьар сэ къыщызгурыӀуар. ЧыцӀым и Ӏуей мактым дыгъужьыр къыкӀэлъыкӀуэи хуейт.

Дэ бгым дыдэпщу щӀэддзаш. Бгыр задэт икӀи лъагэт. Мывэжъхэр субыдурэ ерагъкӀэ сыдэпщырт, зэзэмызи си гъусэм и Ӏэр къызитурэ сыдилъэфырт. Метр тӀощӀрэ пщӀырэ мынэхъ лъахъшэну бгым дыдэкӀри, абы и джабэм къитӀыкӀауэ тӀысыплэ иӀэти, дызэбгъурысу дитӀысхъащ, ди фочхэр хъэзыру тӀыгъыу. Ар ижъырабгъумкӀэ, сэ сэмэгурабгъумкӀэ дытӀысащ. ТӀысыплэр зыхуащӀар зылӀти, къыдзэзэвэкӀырт.

ЧыцӀ тхьэмышкӀэм зилӀэжу гъуэгырт.

ДызэрытӀысхъа бгъуэщӀыр жьыуэгъуэджэт икӀи куэдкӀэ нэхъ хуабэт, ауэ сыкъэпщӀэнтӀати сыщӀэгъущхъэжри сыплӀыщӀэу хуежъащ. ИкӀэм слъэмыкӀыжу сыкӀэкуакуэ щыхъум, си гъусэм абы гу лъитэри щӀакӀуэр къызитри плащыр сӀихащ. Сэ щӀакӀуэр зэсшэкӀри сыккыщӀэплтым, чыцӀыр хуиту слъагъуу сытӀысащ.

Мазэр щхьэшыгум къиувауэ игъэнэхурти, мастэр плӀэпыхуам къэпщтэжыну псори плъагъурт. Си гъусэм и нэр тримыгъэкӀыу чыцӀым еплъырт. Ар бауэу, псэ Ӏуту пщӀэнтэктым, дакъэжъ ягъэтӀысауэ щыс хуэдэт.

Дэ апхуэдэу дыщысагъэнщ сыхьэтитӀрэ ныкъуэрэ. ДыщытӀысым сэ гукъэкӀ сщӀыуэ сыхьэтым сеплъатэктым, ауэ дыккыщытэджыжым сеплъати, сыхьэтиплӀым дакъыккэ пщыкӀутхукӀэ ежъат, нэху щынми куэд иӀэжтэктым.

ИтӀанэ сэ зэуэ къэслъэгъуащ: и кӀэр и бэкъум дэупщӀауэ дыгъужьышхуэ ипщэкӀэ къикӀыу къеушэхырт.

Сэ си гъусэм ІэфракІэкІэ сыжъэхэуаш, «Солъагъу» жыхуиІэ щІыкІэу си гъусэм и щхъэр ищІащ.

Дыгъужьым чыцІым и макъыр зэхиха щхъэкІэ, езыр илъагъуртэкъыми, Іуей макъым къырижэу арт. Ауэ къажэурэ чыцІым и гъунэгъу хъууэ къыщилъагъум зышІэу-рыІыкІащ. ТІэкІурэ зилъыхъу щытри, хъэмбыІу цІыкІуу тІысаш. Итіанэ щІым хэгъуалъхъэри ныбапхъэкІэ епщылІэу щІидзаш.

Си гъусэм фочыр къилэтыртэкъыми сэ сыгузавэри си фочыр езгъапщэу щІээдзаш, арщхъэкІэ ІэфракІэкІэ къызжъэхэуэри ирызигъэхъэхыжаш.

ЧыцІ тхъэмышкІэр шынауэ нэхъри зилэжырт.

Дыгъужьыр чыцІым гъунэгъуу щепщылІэм, сэ нэхъри сыкъэгүзэват. Абы и зэ дзакъэгъуэм чыцІ цІыкІур дэІуридзэнт, ауэ итіани си гъусэм зигъэхъейртэкъым. Метр зыщылІ нэхъ пэмыжыжъэу епщылІэри лъэну зыкъыщІІэтым, си гъусэм и фоч къэпхъуати и еуи зыуэ еуэри, дыгъужьыр джэлащ.

Дэ дыкъыщылъэтри дылъэлэрапэу бгым дыкъежэхыжаш.

— Дэгъуэу уеуаш икІи уфочауэщ, ауэ сыбгъэгүзэ-ващ уемыуэурэ, — жысІащ сэ.

— Іэрыхуэу уемыуэмэ, уемыуэхэм нэхъыфІщ.

— Іэу, чыцІыр ишыхным зэ лъэгъуэ фІэкІа иІэжтэкъым, — згъэщІэгъуаш сэ.

— Абы щыгъуэ щишхкІэ къэзукІыпт. ЧыцІым нэхърэ нэхъ лъапІэщ мыр, мащІэ тфІишха мыбы дэ.

Дыгъужьыфэр трихын щиухым, нэху шыри лсори тлъагъу хъуаш.

— Ныжэбэ мылхуэдэ щІыпІэ телъыджэ дауэ къы-хэпха уэ? — сеупщІащ сэ абы.

— Сыт щхъэкІэ, сэ дыгъуасэ сыкъакІуэри лъэны-къуитІымкІи бгы джабэр къистІыкІатэкъэ! — жиІащ абы.

— Сыт тІэ уэ ныжэбэ укъыщІызэупщІар жьыр къы-здепщэм щхъэкІэ?

— ІЦыхум и мэм нэхърэ нэхъ гуащІэ щыІэкъым. Жьыр езы дыгъужьыр къыздикІын хуеймкІэ къепщэу щытын хуейщ, ахъумэ, цІыхум и мэр къыщІихъэу ар

кыбгъэдыхъэнукъым. Араш сэ бгитым я джабитри
кыщитыклауэ щытар, — жиаш си гъусэм.

Дыгъужыфэр сэ слыгыу, чыщыр абы иыгыу дэ
дыкъежъэжаш.

— Гъэщлэгъуэну ІзкІуэлъакІуэу зэфІэбгъэкІаш,
ухурикъуаш мы дыгъужым, — жесІаш сэ си ныб-
жъэгъум, дыкъыздэкІуэжым.

— Ар гъэщлэгъуэнкъым, ауэ гъэщлэгъуэн ухуейм
бжесІэнш! — жиІэри кыригъэжъаш абы.

ДЫГЪУЖЬЫШХ

Ар кыщыхъуар сә япәу мыбы сыктыщыкыа гъәри, илъэсик ипәкIә. Мы ди уәтәрым зы хъәбзыжь диләщ, КъуагуәкIә дәджәу, мәлыхъуәхъә бәлыхъ кыилъхуу. Ар хъәшхуәт, езыр дыгъужьым хуәдәу бзәджәт.

Абы щыгъуә мы щыпIәм, иджы хуәмыдәу, дыгъужь-хәри нәхъыбәу щылащ. Абыхәм мәл дәнә къәна, ди мәлыхъуәхъәхәр тфIахьурә яшхырт. ИтIанә хъәхәми делә зырыз къахокI бжыхъәм дыщыдәкIыжкIә ныдәмыкIы-жу зыкъагъанәу. Апхуәдәу къәна хъәхәр дыгъужьым яхъри яшх.

Арати, ди дәкIыжыгъуәр къәсри зызәщIәткъуәжәщ. Мәлхәр мәлыхъуәхәм ирагъәжъәжәщ, ныдәкIыжыну. Хъәпшыпхәр зәрыгъ гухәри ежъәжәщ. АрщхъәкIә хъә-бзыжьым ныхъуежъәжын имыдәу дыздәщыса щыпIәм деж закъыфIригъәнәщ. Илъэс IәджәкIә ар мы щыпIәм ди гъусәу къәкIуат, ди гъусәуи ныдәкIыжат, ауә иджы нәкIуәжын имыдәу зыкъыгъәпат.

Сә сышут. Къәнжал и дәкIыжыпIәм сынәсыжауә, мәлыхъуәхәм ар кыщызжаләм, къәзгъәкIәрахъуәри дыздәщысам деж сыкъәкIуәжәщ. Къуагуәр нәщхъей

дыдэу ди тlысыплэжым шыст. Сэ сыкъеджэу шlэз-
дащ, сынэмыс шlыклэ. Ар ныщылэтри нызбгъэдэ-
лэдащ гуфlэу, ауэ сежьэжа шхьэклэ, ныскlэлтыкlуэн
идактым. Шымыхъум, сэ сыкъепсыхри и пцэм клапсэ
исщlащ, абыклэ сlуэжын си мураду, аршхьэклэ шlым
зытридзэу, гъуэгъу зызигъэллэфу хуежьэри, дэшыжы-
ну амал згъуэтактым. Гурылуэгъуэтэктым Къуагуэм
къыщыщlауэ зыкъыщlигъанэр. Шымыхъуххэм клапсэр
къисхыжри сэ сыкъыдэкlыжаш. хьэр къэзгъанэри.
Къуагуэ и закъуэ Къушхьэхъум къызэрыдэнар, ар иджы
дыгъужьхэм зэрашхыпур псоми ди гум шlыхъауэ ды-
къэкlуэжаш. Къуагуэм и lуэхум куэдрэ дыринэщхъеящ,
икlэм тщыгъулщэжыпаш.

Дэ шlымахуэр къуажэм щитхри гъатхэр къыщы-
сым, аргуэру Дзэлыкъуэ декlуэкlащ, мэли, былыми
етхуэкlри.

Дзэлыкъуэ гъемахуэр къихьэху дыдэсри, итlанэ
Къушхьэхъум дыдэкlащ, икlи нэгъабэ дыздэщыса шlы-
плэ дыдэм деж дыкъыщувылэщ.

Нэгъабэ дыщыкlуа махуэ дыдэм ирихьэлlэу мы
гъэми дынэсат а шlыплэм. Ди хьэпшыпхэр гум
къитхыну зыдгъэхъэзыру, мэлхэр хъуакlуэ текlыну ежьа
къудейуэ, къыздикlыжар дымышlэу, хьэв танэ къуауэ
шырибгъу шlэсу Къуагуэ къытеллэдэжаш.

Езы Къуагуэ гуфlэрт, зыкъыдиупсейрт, и шырхэр
къыдэлдэкъэну хуежьэрт. Ахэр дыгъужьым хуэдэу
lэлти, ди хьэхэр зэбгырахуаш, мэлым къырамыгъэкlуэ-
лэжу. Я анэр зэлэу ялээгъуар хьэзырт абыхэми зэп-
къыраудыну. Ауэ я анэр къыдэлэртэктым, езыхэми
ящlэнур ящlэртэктым. Я анэм и гъусэу а зэрыгупыш-
хуэм хуэдэу захушыхьырт, я клэр я бэкъум дэупщlауэ.
Мэлхэм, lэшхэм еlэну хуежьэрт, дэ етт хьэлусхэр
яшхыртэктым. Я гугъу тщlамэ, е дабгъэдыхьамэ, къы-
дэдзакъэрт. Зыр къилъамэ, псори къыдэжэрт.

Сэ мурад сщlащ Къуагуэ шыпсэуа шlыплэр къээ-
гъуэту ар зэрыпсэуа шlыклэм сеплтыну. Фочыр
къасщтэри ди хъурягъклэ къызыхэскlухьыну сежьаш.
Куэд сымыкlуу сэ бгъуэщlагъ гуэрым сылушlащ. Бгъуэ-
щlагъым шlыхьэнlэ закъуэ фlэкlа иlэтэктым, ауэ и
кlуэщlыр унэ цlыкlу хуэдиэу инт. И шlыхьэплэр зэвти,

сипщхьэфактым. Ауэ си щхьэр исшиящ, мафлэдэ кьэз-
гъэлыдри сыцлэплъащ: абы дыгъужь кьупщхьэ
щлэуу щлэлът, и ныкьуэр кьупщхьэжът, и ныкьуэр кьуп-
щхьэщлэт. Бгъуэщлагтым и лэшэлъашэм, и бжэлупэм
апхуэдэ дыгъужь кьупщхьэхэр куэду шыплъагъурт. Абы-
хэм яхэлът зы кьуриш ажэ кьупщхьэ, ауэ ар кьупщхьэ-
щлэ дьдэт.

Сэ амал згъуэтактым ахэр дапщэ хьуми кьэсщлэну,
сыту жыплэмэ бгъуэщлагтым сыщлхьэну ихьэплэм
сихуактым, абы щлэлъыр дапщэ хьуми сщлэртэктым.
Кьуриш ажэм и бжыакьуэ кьуабэбжыабэр кьасщтэри
сыкьэклуэжащ.

Кьыээрщлэклымклэ, Кьуагуэ щлымахуэр зи клы-
хьагтым дыгъужьклэ псэуат, и шырхэр дыгъужьклэ
иплат.

— Атлэ абы и хьэвшырхэр дауэ хьуа иужьклэ? —
сеупщлащ сэ си гьусэм.

— Абыхэм дапэмылътэщ хьури, зырызыхэу зэкьуэд-
мычу хьуактым. Зырызыхэу уэтэрхэм яхуэдгуэщри
ягъжащ, хьэ бэлыхьы кьахэклащ. Зырызклэ абыхэм зы
дыгъужьы кьапэлътэщырктым. Ахэр иджыри псэуш.

— Кьуагуэ езыр дауэ хьуа?

— Ар, тхьэмыщклэр, нэгъабэ кьуриш ажэ ирихужьа-
уэ бгым щыхури иуклащ. Ари си зэранщ! — жилащ си
гьусэм.

— Сыту? — сеупщлащ сэри схуэмышылэу.

— Бжэн сещэклуэну сыщыклуэм здэсшат. Бжэныр
ирихужьауэ здэжэм, бгым щыхури тлурн иуклащ.
Делагъэу сщлащ, — жилэри си гьусэм и хьыбарыр
иухащ.

— Хьыбарыфлщ, икьуклэ хьыбар гьэщлэгъуэнщ!
Иджыри кьыэжелэт апхуэдэ пллэмэ!.. — селъэлуащ сэ
абы.

— Сэ апхуэдэ хьыбар афлэкла сщлэрктым, ауэ
нэгъабэ мышэм ебэнауэ зы щлалэ гуэр тхэтщи жегъэ-
лэфым, мис абы жегъэлэ, ауэ дэ ар кьыджилэрктым
зэрыхьуар.

— Ар гьэщлэгъуэнщ, сыту плэрэ?

— Сщлэрктым. Укытэу кьыщлэклымщ. Езыр

укытэх гуэрщ. Мис а ныжэбэ мы чыцлыр кызылытха шлалэращ.

— А, сощлэ, сэ сыкъсыгыблэгъа шлалэ лъахъ-шэрщ. Ар езыр мышэм хуэдэу хэщлыхъащ.

— Пэж дыдэу жыплэщ, дыдейхэри абы лъандэм абы зэреджэр «Мыщэщ».

Дэ ныжэбэ чыцлыр кышытшта мэл егъэзыплэм дыкъэсыжащ, ауэ мэлхэр абдежым шытыжтэкъым. Абы дыкыфлэкири пэум дыкыщегуэкым, мэлхэр хъуаклуэу джабэм клэрытт. Ауэ абы дыгъуэлпшыхъырей шлалэр пэрытыжтэкъым, иджы зыгъэхъур лыку гуэрт.

Си гъусэм чыцлыр зэриутыпщ, шлэпхъуэри гуартэм яхэлъэдэжащ.

— Кыфлэрыхъа хуэдэн!.. — жиіэурэ мэлыхъуэр кыдбгъэдыхъэри дыгъужьыфэр зэпиплъыхъащ. — Хэт къэзыуклар? — шлэупшлэщ ар.

— Ар кызыхуэуеклынуфочауэрщ, — жыслэри си гъусэм дежклэ си щхъэр сщлэщ.

— Афэрым пжызоіэ тлуми мыбы щхъэклэ, шынэхъы-щлэхэ! — кыджилащ.

— Дыгъужьыр къэзыуклар мыращ, сэ сытым сыщы-щ, кызыжеплэрэ афэрымышхуэр, шынэхъыжъ? — жы-слэри сыдыхъэшхэщ.

— Уэ узэрылумахуэрщ! — кыжилащ мэлыхъуэм.

Абы дыкыбгъэдэклыжри куэд къэдмыклуу пщылэм дыкъэсыжащ, ауэ жэшым плъыра «Мыщэ» шлалэр пырхъыжу жейуэ гъуэлтыплэм илт, плэ къабзэм хэлъу.

«МЫЩЭ»

А малыхъуэ щлалэм и малыхъуэгъухэр псори «МыщэкIэ» еджэ щхъэкIэ, иужькIэ сь къызэрысщIамкIэ, абы и цIапэр Зумадинт.

Зумадин жэщым плъырт, махуэм зигъэпсэхурт.

Зумадин шэджагъуэ нэужьыфI хъуху жеш. Иужьым къэтэджщ, джанэ пцIанэу псынэ цIыклум кIуэри зитхъэщIщ, къэкIуэжри мыплэщIэурэ шхэри текIащ.

Сэ мурад сщIат ар мышэм зэребэнам и хъыбарыр жезгъэлэнуи, сыкIэлъытекIащ.

Ар нэхъ бгы лъагэ дьдэм дэкIауэ тест дзапэ уэрэд жиIэуи, сышыбгъэдыхъэм, и уэрэдыр щигъэтыжаш. Сэри абы ибгъукIэ сытIысаш. А бгым утессу и хъурегъкIэ псори плъагъурт. Махуэр бзыгъэти адэ нэс шыIэхэри плъагъурт. Iэщхэр: мэлхэри, былымхэри, шыхэри щхъэхуэ-щхъэхуэу джабэхэм кIэрыпхъауэ хъуакIуэхэрт; шу къэзыкIухъхэр адэкIэ-мыдэкIэ шыплъагъурт.

Сэ псалъэр кыызэрезгъэжъэн шхъэусыгъуэ згъуэ-
тыртэкъым.

— Шыплэ дахэщ мы фи лэжъаплэр, ауэ зэшыгъуэу
кыщлэкIынуш, — жыслэщ сэ.

— Хъэуэ, уосэжри апхуэдэуи зэшыгъуэ кыпщыхъу-
жыркъым. Аргуэру тIури шым дыхъужри зыри жьд-
мылэу зыкъомрэ дыщысаш.

— Уэ мышэм уебэнауэ жалэри, пэж? — жыслэщ сэ
кызыщлэспхъуэтри.

Ар абы дежклэ зыпэмыплъа упщлэти, жиIэнур имы-
щлэжу къэнат.

— АтIэ сыт абы гъэщлэгъуэну хэлъыр? — кызэ-
плъаш ар, сыт мыр зыхуейр, жыхуиIэу.

— Iэу, дауэ зэрымыгъэщлэгъуэныр, мышэм ушымы-
нышэу ущебэпклэ!

— АтIэ уэ мэлым упэрыту абы мышэ кыыхыхъамэ,
ушышэу укыщлэпхъуэжыну арат?

-- АтIэ уэ умышышэу уебэна?

— Уебэныш Iэ, нэгъуэщI амал ущимыIэкIэ, ущы-
шышэу укыщлэпхъуэжу мэл ебгъэхъын?

— Дауэт тIэ ар зэрыхъуар?

-- Сыт уэ ар зэрыпщIынур?

— Iэу, согъэщIагъуэри араш!..

— Гъэщлэгъуэну зыри хэлъкъым, — жиIэри кыри-
гъэжъаш абы фIэмыфIышэурэ. — Ар кыщыхъуар пэ-
гъабэщ. Абы щыгъуэ сэ махуэкIэ мэлхэр згъэхъуу щы-
таш, ауэ а Iуэхугъуэм иужьклэ сэ жэщ плъыр сашлэщ.
АтIэ арати, зы махуэ гуэрым сэ мэлхэр тесхури мис мо
бжьэпэжъым дэзгъэкIаш, хъэи симыгъусэу (абы и Iэпэр
ипщэкIэ ишийри сигъэлъэгъуаш), мы си Iэдакъэсэмрэ
лъакъуэубыдымрэ фIэкIа симыIыгъуу. Мис а бжьэпэм
деж сыщхъэщыхъауэ къулышыкъу пэужым, пшагъуэр
Iууу кыщхъэшихуаш, IуашхъэмахуэкIэ кырихуу,
машIэу къепсэлсауэу кыщIидзаш. А пшагъуэм хэту
зы мышэ абэрагъуэ мыдрей лъэныкъуэмкIэ, къуэ
кIуэщIым кыдэлщри мэлхэр игъэщташ. Насып сиIэти
мэлхэр бгыщыхум елъакъым. Сэ си мэлхэр зыгъэщгар
сымышIэу зызоплъыхь. Пшагъуэм сыщлэплъым, мышэм
зы мэл и фIалъэ сэмэгумкIэ иIыгъуу, адрей лъакъуи-
щымкIэ мэкIуэж. Ар щыслъагъум, сыпэуври лъакъуэу-

быдымкIэ сезауэу шIэдзаш, мэлыр езмыгъэхьыну. СIо абы нэгъуэщI амалу иIэр? Мыщэм сфIихьащ мэлыр жысIэкIэ, ар я фIэщ пхуэщIынт? Хьэмэрэ емыкIу-тэкъэ махуэшэджагъуэм мыщэм мэл бгъэхъум щыщ ебгъэхьыну. Мыщэр япэ щIыкIэ сIэщIэкIыу кIуэжыну и гугъащ, сызэреуэм щхьэкIэ къымыгъанэу, ауэ, си хьэм-кIутIей лъакъуэубыдымкIэ хуищIэурэ сыщеуэм, губ-жъащ: «Мыщэ жей къыумыгъэуш жыхуалэратн», мэлыр зыIэпигъэхури сэ зыкъызидзаш. Абы си лъакъуэубыдыр сIэпыщIиудри зэфIиуэнIыкIри хыфIидзэжаш. Сэр зыкIэрыщIа бгырыпхыр зэпиудри лъэныкъуэкIэ Iуи-дзаш. Iури Iэпщэрыбанэм дыхускIуащ. Сэ абы къару-кIэ сыпэлъэщыну къыщIэкIынт, ауэ лъэбжъанэхэмкIэ сифыщIырт, зэпымууэ къызэубжъытхырти си нэр итъаплъэртэкъым. Ар си папэм, си щхьэм къапхъуэрт, ауэ сыт имышIэми и фIалъитIыр субыдауэ зылъэ-эгъэлэсыртэкъым. Iэмал сыхуемыкIуам, шэч хэмылъу сылэщIэкIуэдэнут. Сэ абы зыкъылэщIэзудри бгы щы-хумкIэ сыщIэпхъуащ, зыкъыщылэщIэзудым, си джанэм и ныкъуэр и лъэбжъанэм фIэлъу къылэщIэнащ. Сэ бгыщыхумкIэ сыщыжэм, сыри ныскIэлъыщIэпхъуащ, гушхуарэ и нэм къытрихуауэ. Бжъэпэм сынэри сы-къэувыIаш, езыр ныщыскIэлъысым, сэ лъэныкъуэкIэ зыIуздэри езыр бжъэнэ дыдэм къытехутащ. Зыкъэ-гъэзэпIэ езмыту селунщIри мыщэр бгыщыхум ехуэ-хаш.

— АтIэ пукIа абы мыщэр? — сеупшIаш.

— ДауикI, зиунагъуэрэ, метрищэ илъэгагъынщ ар зэхуэха бгыщыхум.

— АтIэ сыт уэ абы щхьэкIэ ущIэукIытэжыр? Уэ лIыгъэ зепхъащ: мэлыр ебгъэхъакъым, мыщэм утс-кIуащ, — жысIаш сэ.

— Хьэуэ, къуэш, ар делагъэщ, ахъумэ лIыгъэ зехьэкIэ хъуркъым. ЗэикI Iэщэншэу уи закъуэ къэпкIу-хьын хуейкъым, апхуэдэ хьэкIэкхъуэкIэшхуэхэми уи закъуэу запыпшэн хусйкъым. Ар сыту щытми хьэкIэ-кхъуэкIэщ, къаруушхуэ хэлъщ.

— Ар пэжщ, — жысIаш сэ.

— Аращ, къуэш, «МыщэкIэ» къыщIызэджер. Ар уэ къыбжалауэ аращ укъыщIызэупшIар! — жиIэри Зума-

дин ину дыхъэшхыжащ. — Наклуэ, жэщ мэхъу, сэри
сышхэу плъыр сыклуэн хуейщ.

Дэ пщылэм дыкъэклуэжащ. Зумадин шхэри плъыры-
ну теклаш.

Пщыхъэщхлэм малыхъуэхэр кытехъэжа нэужь,
лекцэ сакъыхуеджащ. Еггуанэрей пщэдджыжьым си
ныбжьэгъухэм я лэр субыдыжщ, ехъулэныгъэ ялэну
сехъуэхъури, адрей уэтэрхэм сыклуащ.

ПСАЛЪАЩХЬЭХЭР

Лыхъужь пльыжь	3
Адыгэш	7
Шыгъэджэгу	9
Гъаблэмрэ уышхуэмрэ	11
ЩэрыкIуэ	16
Урыс благъэ	18
Абрэдж	20
Шыхэпщ	24
ХьэIуцыдз	29
Шыгъажэ	33
Жэш щакIуэ	40
Дыгъужьышх	47
«Мыщэ»	51

ДЛЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Зарамук Патурович Кардангушев

ВЕРНЫЙ ДРУГ

Редактор *Б. А. Жанинов*
Художник *А. Е. Глуховцев*
Худ. редактор *И. Г. Абрамов*
Техн. редактор *С. С. Кумукова*
Корректор *К. С. Аланасова*

Сдано в набор 16/VI 1960 г. Подписано к печати 20/VII 1960 г.

Бумага 60×92 $\frac{1}{16}$. Печ. л. 3,5. Уч.-изд. л. 2,41.

Тираж 2000 экз. Заказ № 2484. 40891.

Кабардино-Балкарское книжное издательство
Нальчик, Театральная, 6.

Типография им. Революции 1905 года
Министерства культуры КБАССР
Нальчик, Театральная, 6.

Цена 85 коп.

Цена 8 коп.
